

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Polona Ferenčak

Zapatistično gibanje v Mehiki

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Polona Ferenčak

Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik

Zapatistično gibanje v Mehiki

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvala

Najlepša hvala mojemu mentorju, doc. dr. Andreju Kurnku, za mentorstvo. Za vodstvo, za čas, za ideje pri nastajanju mojega diplomskega dela.

Najlepša hvala ljubi stari mami, Tončki in stricu Jožetu za vso pomoč in podporo.

Najlepša hvala vsem dragim prijateljem, ker verjamete vame.

Najlepša hvala mojim staršem, Jožici in Tonetu, za vso pomoč, ljubezen, potrpežljivost in tople besede. Vama posvečam to diplomsko delo, iskreno hvala.

Zapatistično gibanje v Mehiki

Zapatistično gibanje v Mehiki je edinstveno gibanje indijanskih staroselcev nasproti neoliberalizmu, gre za upor proti kapitalizmu in učinkih neoliberalne globalizacije. Neoliberalizem oz. natančneje NAFTA je povod, za vstajo zapatistov iz Chiapasa, ki so s krikom dovolj je januarja 1994 stopili pred obličje sveta po pet stoletnem molku in dejali tu smo, tako ne moremo več živeti. Njihov upor se razvije v novo dobno revolucijo, gre za gibanje gibanj, ki za sabo sproži val antiglobalizacijskih gibanj. Zapatisti so indijanski staroselci, ki se stoletja borijo za preživetje in si v zameno želijo le demokracijo, pravičnost in dostojanstvo. Oborožijo se z besedo in uporabo interneta, ter vzbudijo pozornost celega sveta z neko novo revolucijo, katere cilj ni prevzem oblasti, temveč preoblikovanje družbe od spodaj navzgor. Izgradijo nov, avtonomen svet, utemeljen na samoorganizaciji. Zapatistični projekt temelji na treh temeljnih stebrih, na izobraževanju, zdravstveni oskrbi in kolektivnem razvoju. Ustanavljajo avtonomne skupnosti, z neposredno konsenzualno demokracijo, avtonome šole, bolnišnice.

Ključne besede: zapatizem, neoliberalizem, revolucija, človeško dostojanstvo

The zapatista movement in Mexico

Zapatista movement in Mexico is an unique movement of indigenus Indians against neoliberalism it is revolt against capitalism and effects of neoliberal globalization. Neoliberalism or more precisely NAFTA reflects the uprising of zapatista in Chiapas on january 1994 with yell it is enough and stepping in the face of the world after five hundred years of silence, we are here and we can not live like this anymore. Zapatista are indigenus Indians that fought for survival hundreds of years and in return they only seek democracy, justice and dignity. They arm themselves with word and use of internet and gain attention of the whole world with some new revolution which purpose is not to undertake the government but rebuilding society from bottoms up. They construct new, autonomus world, based on selforganization. The zapatista project is constructed on three foundations: education, health care and collective development. They create avtonomous communities with direct consensual democracy. Autonomous schools, hospitals.

Key words: zapatism, neoliberalism, revolution, human dignity

Kazalo

1 Uvod	7
2 Metodološki in hipotetični okvir	8
2.1 Cilji in pomen	8
2.2 Hipoteze.....	8
2.3 Metodologija.....	9
3 Zapatisti	10
4 Neoliberalizem	11
4.1 Teorija o neoliberalizmu.....	11
Zakaj sodobni kapitalizem ne prepriča dvomljivcev?	13
4.2 Mehika v prijemu neoliberalizma.....	15
Mehika v osedstih sledi zahodnim supersilam	16
Chiapas – kmetijska pokrajina.....	16
Chiapas pod nadzorom policijskih enot že od konca 19. stol.....	18
In »končno« – NAFTA.....	18
4.3 Neoliberalizem v očeh zapatistov.....	20
Kako po zapatistih deluje neoliberalizem?	21
Zapatizem kot reakcija proti globaliziranemu kapitalizmu	25
4.4 Vloga nacionalizma pri zapatistih	26
4.5 Vstaja proti neoliberalizmu	29
Zapatizem je tesno povezan z bojem za pravice staroselcev.....	29
Zapatisti poprimajo za orožje	30
Socialne zahteve zapatistov	31
Strateška zmaga zapatistov	31
Zapatisti v kongresu	33
5 Revolucija, ki to ni	35
5.1 Socialistična revolucija v Chiapasu.....	35
5.2 Zapatizem kot atipična revolucija.....	37
Zakaj jim je uspelo?.....	39
Zapatizem podaja smernice za novo ureditev sveta	40

5.3 Subkomandant Marcos Revolucionar?	42
5.4 Orodje zapatistov v novi revoluciji –Strateška moč informacij oz. informacijska vojna	43
Moč informacij pri uporabi v Chiapasu.....	44
6 Organizacija življenja zapatistov	46
6.1 Avtonomne skupnosti v praksi	46
Vloga EZNL v upravljanju	46
6.2 Školjke.....	47
6.3 Izobraževanje zapatistov.....	49
6.4 Zdravstveni sistem.....	51
6.5 Kolektivni razvoj	52
7 Zaključek	53
8 Literatura	55

1 Uvod

Zakaj ravno zapatisti? Na prvo žogo bi odgovorila, da je romantično brati in razpravljati o gibanju staroselcev v Chiapsu. Ideja o novi revoluciji, kakršne do sedaj še ni bilo. Skrivnost in karizmatičen subcomandant Marcos, ki skoraj spominja na romantičnega junaka mehiških telenovel.

Zapatistično gibanje v Mehiki je tema moje diplomske naloge, katere cilj je ugotoviti, kaj to gibanje dela edinstveno, na kakšen način se zapatisti organizirajo in kako kljubujejo pretnjam neoliberalizma. Pri tem se bom posluževala zgolj teoretičnih virov, saj žal še nisem imela priložnosti obiskati Chiapas, da bi lahko za nastanek te diplomske uporabila empirične vire oz. vire, pridobljene v praksi. Vse moje poznavanje problema temelji samo na poslušanju predavanj o genealogiji gibanja, gledanju filma o delovanju zapatistov in prebiranju knjig, člankov, tekstov na temo tega problema.

Pa vendar je problem neoliberalne globalizacije problem sodobnega sveta in mi potemtakem pojem ni tako neznan. Zapatističen primer se mi zdi edinstven in ključen v boju proti neoliberalizmu, saj se kaže kot drugačen od uporov, ki jih poznamo iz zgodovine. Orodja oziroma metode, ki se jih poslužujejo zapatisti, so zmes tradicije in modernega. Tu se praksa dopolnjuje s teorijo, vse diši po revoluciji, ki je drugačna od tipične revolucije, kot je bila npr. socialistična revolucija na Kubi. Gibanje zapatistov izhaja iz genealogije gibanj, gre za t. i. gibanje gibanj, ki doživi svoj višek v Seattleu 1999, gre za boj proti nevidnosti, nevidnosti »ljudi brez«.

Upor zapatistov sem izbrala zato, ker gre za gibanje preprostih ljudi. Dolga leta so bili zatirani, ko pa je napočil njihov čas, so vstali in se začeli boriti za svoje pravice. K svojemu upor so povabili vse, ki so zatirani, njihov upor naj bi postal upor vseh nas.

2 Metodološki in hipotetični okvir

2.1 Cilji in pomen

Osrednji cilj tega diplomskega dela je ugotoviti, po čem je gibanje zapatistov edinstveno gibanje. Poskušala bom ugotoviti, kaj so karakteristike, ki razlikujejo gibanje zapatistov od ostalih revolucionarnih gibanj. V čem je smisel njihovega boja. Poleg tega pa bom skušala pojasniti oz. ugotoviti, kako vladujoča ideologija, neoliberalizem, vpliva na razvoj gibanja.

2.2 Hipoteze

Hipoteza 1: Svetovna ekonomska politika oz. neoliberalizem močno pogojuje življenje staroselcev v Chiapsu.

Hipoteza 2: Zapatisti so organizirali upor brez cilja prevzema oblasti, osrednji cilj njihovega upora so pravice in avtonomija avtohtonega prebivalstva, bistvo upora je pravica do osnovnega človekovega dostojanstva, preživetja.

Hipoteza 3: Zapatizem je atipična revolucija, gre za revolucijo nove vrste, genealogijo gibanja.

2.3 Metodologija

Pri svoji diplomski nalogi bom uporabila deskriptivno metodo, in sicer analizo primarnih in sekundarnih virov. Z njimi bom predstavila svoj teoretični del oz. podala različne definicije in teorije, ki bodo relevantne za to diplomsko nalogo oz. za njeno vsebino.

Z uporabo kvalitativne metode analize bom s pomočjo intepretativne in primerjalne oz. komperativne metode skušala razdeliti družbeno pomembne pojave in dogajanje ter raziskovala različnosti in podobnosti v pogledih na sam pojem revolucije in gibanje zapatistov.

Pridobljene podatke bom poskušala povezati s stvarim dogajanjem v Chiapasu in po svetu.

3 Zapatisti

Na vprašanje, kdo so indijanski staroselci iz Chiapasa, po svetu bolj poznani pod imenom zapatisti, le-ti odgovarjajo tako:

Mi smo zapatisti iz EZLN¹, čeprav nas imenujejo tudi "neo-zapatisti". Torej, mi zapatisti iz EZLN smo pričeli z oboroženo vstajo januarja 1994, ker smo spregledali, da je bilo dovolj zla, ki so ga spočeli oblastniki, ki so nas le poniževali, nas kradli, zapirali in pobijali, nihče pa ni nič rekel ali storil. Zato smo rekli: "¡YA BASTA!"² se pravi, da jim ne bomo več dovolili, da bi si nas podrežali ali z nami ravnali slabše kot z živalmi (EZLN 2005,15).

Na vprašanje, kaj hočejo zapatisti, le-ti odgovarjajo tako:

Potem smo še rekli, da hočemo demokracijo, svobodo in pravico za vse Mehičane, čeprav smo se predvsem osredotočali na indijanska ljudstva, kajti je pač tako, da smo mi iz EZLN, skoraj vsi čisti staroselci, tu iz Chiapasa, toda nočemo se boriti le v lastno korist ali le v korist staroselcev v Chiapasu ali samo za indijanska ljudstva Mehike, temveč se hočemo boriti z vsemi ljudmi, ki so skromni in preprosti kot mi in živijo v pomanjkanju in so žrtve izkoriščanja in ropanja bogatih in njihovih zlih vlad, tukaj v naši Mehiki kot tudi v drugih deželah sveta (EZLN 2005,15).

Zapatisti oz. neo-zapatisti so indijansko staroselsko ljudstvo, preprosti ljudje, ki so se uprli velikemu kapitalizmu z željo po preživetju, demokraciji, pravičnosti in dostojanstvu. Majhni ljudje iz Lakandoskega pragozda so se uprli neoliberalizmu, oboroženi z besedo in uporabo interneta.

¹ Zapatistična vojska narodne osvoboditve (Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional ali EZLN)

² Dovolj je!

4 Neoliberalizem

4.1 Teorija o neoliberalizmu

Vladujoča ideologija o sedanji obliki globalizacije je, da ni alternative in neoliberalizem tako postane viden kot samoumeven in neizogiben (Bezjak 2003, 10).

Kot pojem neoliberalizem označuje skupek družbenih, političnih in ekonomskih idej o svobodi posameznikov, trgov, zasebne lastnine, o deregulaciji in minimalni vlogi države. V principu se naslanja na premise klasičnega ekonomskega liberalizma Adama Smitha in Davida Rikarda z oporo na konceptu trga, ki regulira vse ekonomske mehanizme s pomočjo ponudbe in povpraševanja. Trg je samoregulirujoč mehanizem, kateremu ni potrebna intervencija (Neoliberalism: definition 2010, Treanor, Paul 2005, Mexico solidarity network 2010).

Neoliberalizem je značilen politično-gospodarski vzorec našega časa. Nanaša se na politiko in procese, kjer je dovoljeno relativno prgišče zasebnih interesov za čim večjo kontrolo družbenega življenja z namenom skrajnega povečanja osebnega dobička (McChesney 2005, 15-25).

Neoliberalizem je pojem, s katerim se opisuje transformacija kapitalističnega sistema z začetkom v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, nakar proces preobrazbe traja tudi v prvem desetletju 21. stoletja. Glavne točke so v reduciranju in odklanjanju državnih regulativ iz ekonomije, zmanjšanju javne porabe, liberalizaciji trgovine in financ ter privatizaciji. Rezultati liberalizacije se v bistvu nanašajo na maksimizacijo vloge trga kot glavnega regulatorja ne samo ekonomskega temveč tudi vseh sfer družbenega življenja. Protagonisti teorije trdijo, da se z omogočanjem svobodnega pretoka kapitala, blaga in storitev ustvarjajo predpogoji za maksimizacijo dobička in za največjo učinkovitost. Takšen pristop bi moral vsem državam omogočiti napredek in enako možnost za uspeh. Neoliberalizem temelji na individualizmu oziroma na prepričanju, da posameznik prvotno deluje s ciljem lastnega interesa in je zato naloga države, da mu to omogoči, rezultat pa je napredek in blaginja celotne družbe.

Privatna lastnina je temeljna lastnina in država jo mora ščititi. Model ekonomske družbe je tržna družba ter *ekonomija ponudbe in povpraševanja*. Zahteva se ekonomska stabilnost preko *monetarizma* in *stabilnih cen*. Tekmovanje in *deregulacija* so izraz svobodne tržne družbe z malim vplivom vlade in države (Neoliberalism: definiton 2010, Treanor, Paul 2005, Mexico solidarity network 2010).

Scholte (Pikalo 2003,5), pravi, da neoliberalizem gradi na prepričanju klasičnega liberalizma, da bodo tržne sile prinesle blaginjo, svobodo, demokracijo in mir vsemu človeštvu. V zadnjih desetletjih so neoliberalci oživili klasično liberalno tezo proti posredovanju države na trgu, ki postaja vedno bolj globalen (Pikalo 2003,5), po njihovem država nima dovolj zmožnosti za kontrolo globalizacije, zato svetujejo, da naj se globalni trgi sami urejajo. Hkrati pa njihov pristop h globalizaciji zagovarja popoln umik državne regulative na področju meddržavnega in globalnega pretoka denarja, blaga, storitev in kapitala, ukinitve državnega nadzora nad cenami, plačami in menjalnimi razmerji tujih valut (Pikalo 2003, 5). Zadnji dve desetletji prevladuje neoliberalizem kot okvir politik za globalizacijo, odnos države in globalizacije je torej diskurz neoliberalne globalizacije (Pikalo 2003, 5).

Osemdeseta leta 20. stoletja so prinesla preobrat v obliki neoliberalne revolucije, ki sta jo vodila neokonzervativca Margareth Thatcher in ameriški predsednik Ronald Reagan. Od takrat se odprto zastopa koncept ekonomske globalizacije z liberalizacijo in deregulacijo po celem svetu. Britanska železna dama osmisli tudi moto za neoliberalno globalizacijo, tj. TINA³. Vendar pa je treba povedati, da ta moto ni v duhu liberalne tradicije in izključuje alternativo ali druge modele tržnih družb (Neoliberalism: definiton 2010, Treanor, Paul 2005, Mexico solidarity network 2010).

Trije najpomembnejši dogodki v povezavi z ekonomsko globalizacijo so bili internacionalizacija trgovine in financ, krepitev moči transnacionalnih korporacij in okrepljena vloga mednarodnih ekonomskih institucij, kot so IMF, Svetovna banka in WTO (Neoliberalism: definiton 2010, Treanor, Paul 2005, Mexico solidarity network 2010).

³ TINA –There is No Alternative to globalized capitalism (Ni alternative za globalizirani kapitalizem).

Kritika neoliberalizma je usmerjena k družbenim učinkom deregulacije. Podrazumeva kritiko metode privatizacije, omejevanje vladnega vpletanja in fleksibilizacijo delovnih mest. Drugi vidik kritike je uperjen proti tržnemu fundamentalizmu, ki zanemarja družbene potrebe in prinaša razgradnjo družbene države ali države blaginje. Kritizira se tudi omejevanje demokratskih participacijskih aktivnosti zaradi lastninjenja vsega, kar obstaja (zdravstvo, šolstvo, voda, energija, šport); zmanjšujejo se demokratične sposobnosti odločanja o vprašanjih splošne blaginje, katero neoliberalna ideologija transformira v individualno blaginjo in skrb pozameznika izključno za samega sebe (Neoliberalism: definicion 2010, Treanor, Paul 2005, Mexico solidarity network 2010).

Ena od izrazito negativnih posledic neoliberalne globalizacije je tudi komercializacija vseh družbenih odnosov. Neoliberalna globalizacija se trudi vzpostaviti družbo, utemeljeno na fundamentalnem kapitalizmu, posledice takšnega stremjenja in takšne globalizacije zagotovo niso v interesu in za dobrobit vseh. Moč se koncentrira v rokah nekaterih, medtem ko večina ostaja brez pravic. Nevarno je to, da koncept javne blaginje tako rekoč izginja. Koncept individualistične odgovornosti zamenjuje družbeno odgovornost, kar nujno prinaša še večje družbene razlike. S poglobljanjem jazu med bogatimi in siromašnimi, močnimi in brezpravnimi neoliberalna globalizacija osvaja novo zmago kapitalizma in zdi se, da nastopa vrhunec kapitalističnega sistema v svetu. Takšen vrhunec ne more vztrajati v večnost in po neki logiki stvari naj bi pomenil skorajšnji padec kapitalizma (Neoliberalism: definicion 2010, Treanor, Paul 2005, Mexico solidarity network 2010).

Zakaj sodobni kapitalizem ne prepriča dvomljivcev?

Darij Zadnikar (Zadnikar 2004, 202) pravi o kapitalizmu tako:

»Kapitalizem, ki je »predmet« boja in refleksije in tako tudi smisel obstoja revolucionarne teorije, je premagal vzhodnjaški socialistični model. In tako je tudi prav, saj ta v večini primerov ni prinesel osvobodilnih učinkov.«

In nadaljuje, da zmaga kapitalizma pomeni njegovo prestrukturiranje v globalni sistem neoliberalizma, kjer subjekti, kot so nacionalne države, izgubljajo pomen in se umikajo novi strukturi neoprijemljive dominacije (Zadnikar 2004, 202). Pravi še, da je kapitalizem samo spremenil svojo obliko, postal je še bolj pohlepen in krvoločen. Spremenile pa so se tudi uporniške energije, ker se ljudje ne morejo odpovedati svojemu hrepenenju, svojemu odporu. Ugotavlja, da so stare organizacijske oblike delovale znotraj nacionalnih držav in da taka politika peha v nacionalizem in rasizem. Zato ga ne čudi, da je nova paradigma upora zrasla v pozabljenem zakotju sveta, daleč od levičarskih ortodoksij med najmanjšimi med majhnimi, in pozvala k odporu proti globalnemu neoliberalizmu (Zadnikar 2004, 202).

Ko govorimo o neoliberalizmu, se seveda ne moremo izogniti pojmu washingtonski konsenz⁴, ki se nahaja znotraj obrisov globalne ureditve in je bil izmišljen kot orodje za ohranitev blaginje svetovnega kapitalističnega sistema.

S pomočjo le-tega so politiki sprejeli neoliberalni program, ki je ZDA prek IMF-ja in Svetovne banke omogočal prevlado po koncu hladne vojne ter širitev ekonomije in prisvajanje trgov vzhodne Evrope in nekdanje Sovjetske zveze, kjer so takrat prav tako začeli sprejemati neoliberalno logiko.

Globalno politično gibanje upora proti neoliberalizmu je predvsem gibanje rekonstrukcije skupnosti. V tem pomenu se urbani »antiglobalizem« ne razlikuje od zapatističnih upornikov, ki živijo in oblikujejo skupnosti v odporu. Zunaj uporniških praks v sodobnem liberalnem totalitarizmu namreč ne more obstajati nič človečnega. S tega stališča je le upor rekonstrukcija človečne skupnosti in ta je mogoča le skozi upor (Zadnikar 2004, 203).

⁴Pojem washingtonski konsenz je tesno povezan s konceptom neoliberalizma, kreatorji konsenza pa so lastniki zasebne ekonomije, ogromne korporacije, ki imajo pod nadzorom tako velik del mednarodne ekonomije in hkrati tudi sredstva za obvladovanje nastajanja politike kakor tudi strukturiranja mišljenj in stališč. Gre za vrsto tržnih načel, ki so jih pripravile mednarodne finančne institucije in vlada Združenih držav z namenom liberalizacije trgovine in financ, torej dovoliti trgu, da sam postavlja ceno (usklajuje cene), zajezi inflacijo (makroekonomska stabilnost), privatizira.

Gre za odločitev tistih, ki uveljavljajo konsenz, ki ima velik vpliv na globalno ureditev, države in prebivalstvo pa naj se ne vmešavajo. Pri tem je seveda neizbežna vloga ZDA, ki je kot svetovna supersila zgolj zaradi koristoljublja prevzela vlogo za blaginjo svetovnega kapitalističnega sistema.

Marta Gregorčič pravi, da zapatisti v boju proti neoliberalizmu niso gradili nove internacionale, niso poenotili teoretskih konceptov ali standardizirali predstave, temveč so iskali in ustvarjali stičišča in konsenze (Gregorčič 2003,151). In da so prek diskusije in magičnega realizma z zgodbami konstruirali teoretične in praktične podobe, ki so videne in izkušene v različnih prostorih in krajih, kjer se dogajajo in ustvarjajo srečanja. Gregorčičeva pravi, da najbrž ne gre za naključje, da so se te politike razvile prav med zapatisti, med postajajočimi dvojezičnimi ali trojezičnimi skupnostmi iz geografsko in biološko raznovrstnih delov pragozda, v katerih so možnosti za vzpostavljanje razmer za življenje za sedaj še skromne. In tako zaključuje, da sta življenje in boj vpeta v učenje in poslušanje, nenehno artikulacijo delovanj, v permanentni proces izobraževanja (Gregorčič 2003, 151).

4.2 Mehika v prijem neoliberalizma

Ukinitev člena 27 mehiške ustave je pomenila dokončno poslabšanje položaja mehiškega kmeta. Člen 27 je namreč odrejal pravico, na temelju katere se lastniki posestov oz. zemlja še od konca revolucije 1917. Dostop do zemljišča je bil pod okriljem oblasti, kar je avtomatsko okrepilo vez med vladujočo PRI⁵ in kmeti. Ta člen je obvezal državo na razdelitev zemlje na *ejidose* (področja, ki so obsegala posamezne parcele in skupna posestva, vendar se niso dala prodajati ali dati v najem) tistim, ki so izpolnjevali zakonsko odrejene zahteve. Ejidosi skupaj z malim številom »indijanskih zemljišč« (*comunidades agrarias*) tvorijo skoraj polovico vse zemlje v Mehiki, čeprav je večina tal na tem področju slabe kvalitete. V Chiapasu ejidosi in *comunidades agrarias* tvorijo kar 57 % vseh obdelovalnih površin, kar je najvišji odstotek v celi državi. Tretjina od treh in pol milijonov prebivalcev Chiapasa živi v ejidosih, večina od dva tisoč ejidosov in *comunidades agrarias* pa leži v področjih lacadonskega deževnega gozda. Ta področja očitno niso najugodnejša za izvajanje kmetijske proizvodnje (Mexicosolidarity.org 2010).

Različne reforme in pomembna prerazporeditev lastništva zemlje so postale rešitev v njihovi pogosto nasilni zgodovini. Vendar pa to ni ustavilo živahnega politično-

⁵ Partido Revolucionario Institucional (Institucionalna revolucionarna stranka) – PRI.

ekonomskega dogajanja v 20. stoletju, ki ga je v sedemdesetih in osemdesetih letih zaznamoval hiter gospodarski dvig zaradi višjih cen nafte, ki pa mu je sledila nagla stagnacija. Pečat je 20. stoletju pustil tudi močan potres v Mexico Cityju, ki je leta 1985 zahteval na deset tisoče življenj in napravil ogromno gospodarsko škodo (Mexicosolidarity.org 2010).

Mehika v osedestih sledi zahodnim supersilam

V sredini osemdesetih 20. stoletja se pojavi neoliberalni preobrat v mehiški ekonomiji in politiki, ki negativno učinkuje na položaj kmeta. V poskusu okrevanja od krize, nastale zaradi prezadolženosti, in pod intenzivnim pritiskom IMF-ja ter ZDA predsednik Carlos Salinas de Gortari implementira niz neoliberalnih ekonomskih reform, ki so zmanjšale socialne pravice in omejile družbeno odgovornost, ki je povezovala vladujočo stranko z masovno bazo (Mexicosolidarity.org 2010).

Neoliberalne spremembe so pripeljale do konca vladnega vlaganja v ekonomijo, hkrati so pripeljale do niza drugih sprememb, kot so liberalizacija trgovine, privatizacija večine javnih podjetij, zmanjšanje carin na uvoz, s katerimi se je do takrat želela povečati konkurenčnost domačih izdelkov, ukinitvev subvencij kmetom in ukinitvev garantiranih cen odkupa za kmetijske izdelke, odpiranje kmetijskega sektorja tujim vlagateljem s ciljem povečanja produktivnosti.

Chiapas – kmetijska pokrajina

Gledano z dolgoročne perspektive se je Chiapas pojavljal skozi obdobje odvisnosti od tropske plantažne agrikulture, ki se je pričela v poznem 19. stol., več kot 30 let (Rus in drugi 2003, 2). Pred tem je bila država izolirana regija, na kateri so lastniki velikih manj razvitih posestev zaslužili svoje prihodke predvsem od živinoreje, sladkorja in žita, ki so ga proizvedli s pomočjo indijanskega dela iz bližnjih vasi. Menjava teh izdelkov je bila izvedena znotraj te države z manjšimi deleži, ki so segala na področja bližnjih sosednjih regij (Rus in drugi 2003, 2). Majhna državna mesta so prav tako slonela na

Indijancih in se živela od njihovih življenjskih, civilnih in verskih davkov ter reartikuliranih kmetijskih in obrtniških izdelkov, ki so jih staroselska ljudstva tržila na mestnih trgih po zelo neugodnih pogojih. Skratka, Chiapas je bil zaprto, mirujoče, nerazvito področje (Rus in drugi 2003, 2).

Kar naenkrat v letu 1890 Chiapas postane eno od najbolj dobičkonosnih kmetijskih regij v Mehiki. Skozi naslednje stoletje je ta regija postala največji državni izvor kave in je prispevala približno 40 % letne žetve – delež enak sam po sebi pred naftno ekspanzijo v letu 1970 – oz. od 4 do 5 % državnega izvoznega prihodka. Prav tako je bila regija vztrajno ena izmed petih mehiških držav po proizvodnji čokolade, sladkorja, banan in ostalih tropskih sadežev, komercialne koruze in fižola ter v različnih obdobjih gume, bombaža in riža (Rus in drugi 2003, 2).

Zgodba, ki opisuje to transformacijo, je zgodba o državni pomoči privatnemu kapitalu. Med leti 1880 in 1890, na vrhuncu ekspanzije svetovnega trga za tropske poljedelske surovine, je vlada približno 1/3 področja Chiapasa – tretjina najbolj primerna za razvoj tropskih pridelkov –, torej preko tisoč hektarjev zemljišč prodala za smešno nizko ceno. Kupci zemlje so bili predvsem tujci: Američani, Nemci, Španci, Francozi, Angleži, ki so hitro pričeli z ustanavljanjem plantaž. Med prvimi težavami, s katerimi so se srečevali, je bilo pomanjkanje delovne sile in ponovno je država pristopila (Rus in drugi 2003, 3).

V vseh obetavnih investicijah Chiapasa v tem obdobju so oglaševalci zemlje in vladnih agencij razglašali, da so med državnimi vrednimi resursi tudi Indijanci (delavni, neizkoriščeni, presežek, pohlevni). Nove poti so morale biti odkrite, da bi spodbudili Indijance, da bi začeli delat za njih. Med prvimi ukrepi, ki so jih poskušali uvesti, so bili novi davki, ki naj bi prisilili Indijance v dolgove, kar so spremljale množične aretacije neplačnikov davkov na trgih. Posledično so jih prisilili v delovne pogodbe. Hitro pa so plantažniki, delovni pogodbeniki in vlada uvideli, da dokler so staroselska plemena zmožna, da se sama nahranijo s pomočjo svoje zemlje, se lahko tudi izognejo dolgovom ter prihodu v mesta in na trge. Kar je bilo potrebno, je bila ukinitve staroselskih skupnosti oziroma zemljišč. Tako rekoč večina tropskega nižavja, ki je bila v lasti staroselskih ljudstev v začetku leta 1880, in skoraj polovica relativno manj plodne zemlje in hribov je bila v dvajsetih letih pred revolucijo leta 1910 izkoriščena in

prodana. Ukrepi so bili neznansko »uspešni«: skoraj stoletje pozneje je bila prav revščina zemlje, dediščine ljudstev že predrevolucionarnega obdobja, tista, ki je ljudi silila, da so iskali delo izven svojega področja. Na začetku desetletja se je približno 80.000 staroselskih mož (od skupno 100.000) selilo po državi od ene žetve do druge. Tudi z agrarno reformo, ki je prišla na področje indijanskega Chiapasa v poznih tridesetih letih 20. stol., se zadeve niso spremenile. Šele čez čas se je zemlja vrnila skupnosti, a zgolj zato, da bi uravnovesili rast populacije (Rus in drugi 2003, 3).

Mrežni efekt zemljiške reforme je bil sredstvo, da zadržijo staroselska ljudstva zavezana natančno tam, kjer so bila. Vedno so imeli dovolj zemlje, ki jim je oteževala, da bi zapustili svoje domače skupnosti, hkrati pa ne dovolj, da bi bili samozadostni. Radikalna razlastitev, ki je sledila zemljiški reformi, je omogočila stoletno redno rastočo množico delovne sile staroselskih skupnosti Chiapasa, ki je obdelovala veleposestva. Nič od tega ni bilo doseženega z lahkoto (Rus in drugi 2003, 3).

Chiapas pod nadzorom policijskih enot že od konca 19. stol.

Od poznega 19. stoletja naprej pa do desetletja pred revolucijo je država v Chiapasu uporabljala različne policijske sile in občasno tudi vojsko, da bi prisilila staroselsko ljudstvo, da bi se sprijaznilo z novim plantažnim redom. Kot dodatek so lastniki zemlje in delovni pogodbeniki v posameznih regijah vse do danes imeli svoje lastne vojaške sile za obrambo mejnih črt pobiranja davkov in postrojbo neposlušnih delavcev. Staroselske skupnosti so se upirale kjer koli in kadar koli so to mogle na različne načine. Od tega, do so oblačile fante kot punce, da bi se izognili predpisanemu delu, do pristopa k oboroženim uporom.

Najbolj od tega pa je bil upor iz dneva v dan dosežen z neprestano obrambo solidarnosti med lokalnimi skupnostmi pod površjem zvestobe avtoritetam (Rus in drugi 2003, 3).

In »končno« – NAFTA

V devetdesetih letih 20. stoletja je Mehiko zajel val privatizacije in spremljajoč dogovor NAFTA, ki je podprl svobodno trgovanje med severnoameriškimi državami. Leta 1992

je predsednik Carlos Salinas Gortari spremenil 27. člen ustave in s tem končal mehiško zgodovino obveze k zemljiški reformi. Člen 27 je bil pravna osnova za distribucijo zemlje v lasti skupnosti, imenovane ejidos. Distribucija zemlje je bil eden izmed večjih dosežkov revolucije 1917 in vse do leta 1992 je bila polovica kmetijskih površin v Mehiki v obliki ejidosov. Skupnost drži v svoji lasti naslov ejidosov za nedoločen čas. Medtem ko lahko družine upravljajo s kosi zemlje skozi generacije, ta zemlja ne more biti prodana in je legalno v lasti skupnosti in ne posameznika. Večina ejidosov vključuje velika območja, namenjena uporabi skupnosti. V času konstitucionalne reforme je tisoče ejidosov čakalo na kmetijsko reformo o proviziji, kar je šlo nazaj v generacije. Z ukinitvijo zemljiške reforme so te skupnosti izgubile upanje, da bi pridobile status ejida. Reforma člena 27 je bila najpomembnejša izmed stotih sprememb v konstitucijskem in civilnem pravu, ki ga je Mehika s podporo Združenih držav uvedla v pričakovanju podpisa NAFTE (Mexicosolidarity.org 2010).

NAFTA predstavlja vrhunec Salinasovega programa ekonomske liberalizacije. Osrednja postavka tega sporazuma je ukinitvev carin in omejevanje trgovine med ZDA, Kanado in Mehiko. Upanje, ki ga je ta sporazum nudil Mehiki, je bilo povezano s prihodom tujih investorjev, ki naj bi na ta način še pogumnejše vlagali v Mehiko, ki je imela za ponuditi znatno cenejšo delovno silo od vseh ostalih držav podpisnic NAFTE.

Reforma je predstavljala pomemben element v deteorizaciji kmečkega razreda in je del procesa, ki se je pričel 1970, ko je vladujoč mehiški razred začel opuščati podporo programom za mehanizacijo kmetijskih področij. Z močnimi vezmi na zemljo, so bili kmetje le marginalno priključeni k mednarodnim kapitalističnim trgov, vendar je s pretrganjem teh vezi kapitalistični razred osvobodil nove dobičkonosne možnosti, ki so vključevale izkoriščanje milijone bivših »campesinosov« kot delavce za plačo. Modifikacija člena 27 je bila kolektivna klopota v obraz staroselskim skupnosti po vsej Mehiki. V letu, ki je sledilo, so zapatistične skupnosti v Chiapasu pričele s serijo ljudskih posvetovanj z enim samim osnovnim vprašanjem *ali naj EZLN lansira oborožen spopad*.

Odgovor je bil odmeven, čeprav je oboroženemu spopadu odločno nasprotovala katoliška cerkev (Mexicosolidarity.org 2010).

4.3 Neoliberalizem v očeh zapatistov

1. januarja 1994, istega dne, ko je prišel v veljavo severnoameriški sporazum – NAFTA⁶, je tisoče oboroženih zapatistov okupiralo večje naseljene centre in približno 500 rančev v Chiapasu, na veliko presenečenje vojske, vladajočega razreda in mednarodne skupnosti. New York Times je poimenoval vstajo zapatistov kot prvo postmoderno revolucijo. Dejstvo, da je upor pogojeval s podpisom NAFTE, ni bilo naključno. V veliko stvareh so se zapatisti uprli neoliberalističnemu modelu, zagotovljenem z NAFTAO, IMF-jevimi⁷ programi strukturnega prilagajanja in federalnim politikam, ki so ogrožala življenja 25 milijonov kmetov (Mexicosolidarity.org 2010).

Bojevanje je trajalo manj kot dva tedna in pod pritiskom civilne družbe je vlada pristala na prekinitev ognja 12. januarja. To je sprožilo nize ponovnih začetkov in koncev pogovorov, kar je končno vodilo do vrhunca s podpisom sporazumov iz San Andresa⁸ leta 1996. Ti zgodovinski sporazumi, ki so se ukvarjali z avtonomijo in staroselskimi pravicami, naj bi bili prvi element v seriji dogovorov, ki bodo nekoč vodili do pravičnega in celovitega miru. Na žalost pa je politična volja federalne vlade močno spodletela (Mexicosolidarity.org 2010)

Medtem ko so federalni uradniki končno podpisali sporazume iz San Andresa, je ostajala njihova obveza v pogojevalskih procesih vprašljiva. Sporazume ni podprla nobena izmed glavnih političnih strank, zato so zapatisti sporazume iz San Andresa začeli uresničevati unilateralno (Mihelič 2008, 36).

Februarja leta 1995 je vojska zasegla najgloblja področja Chiapasa, kamor je poslala kar 70 000 vojakov, eno tretjino celotne vojske. Pričeli so s strategijo, imenovano nizko intenzivna vojna, čeprav je temu primernejši termin vojna s civilnimi cilji. Pregledne točke, vojaške patrulje, vojaške invazije in zveze z lokalnimi paravojaškimi skupinami,

⁶ The **North American Free Trade Agreement** ali **NAFTA*** je sporazum, podpisan med vladam Zdrženih držav, Kanade in Mehike, s katerim se ustvarja trilateralni blok v Severni Ameriki. Sporazum je prišel v veljavo 1. januarja 1994. Cilj sporazuma NAFTA je bil odprava ovir v trgovini in pri naložbah med ZDA, Kanado in Mehiko.

⁷ The International monetary fund ali IMF (mednarodni denarni sklad).

⁸ Sporazumi iz San Andresa priznavajo zapatistom pravico do avtonomnega organiziranja znotraj okvirov nacionalne države, pri čemer lahko Indijanci sami izberejo obliko notranjega upravljanja v skupnosti ter se svobodno odločajo glede političnega, službenega, gospodarskega in kulturnega organiziranja (Mihelič 2008, 36).

vse to so bili poskusi, da bi zlomili upor. Paravojaška strategija je vodila k vrhuncu z ubojem 45 kmetov v hribih skupnosti Acteal v decembru 1997. Medtem pa je federalna vlada kljub podpisu sporazuma iz San Andresa odklonila implementacijo potrebnih ustavnih sprememb. Utrujeni od čakanja na neizpolnjene obljube so zapatisti pričeli sami uresničevati sporazum skozi ustanovitev Aguascalientes, centrov upora, ki so vsebovali kulturne in ekonomske napredke z avtonomno samovlado. Leta 2001 je novo izvoljena Foxova administracija sprejela razvojenelo verzijo sporazumov iz San Andresa, ki pa so jo vse staroselske skupine v Mehiki takoj zavrnile (Mexicosolidarity.org 2010).

Zapatistični upor se pojavi kot odgovor siromašnega prebivalstva na neoliberalno globalizacijo v sredini devetdesetih v Mehiki. Zapatisti v 6. Lakadonski deklaraciji tako pravijo, da današnji kapitalizem ni enak tistemu prej, ko so bili bogati zadovoljni z izkoriščanjem delavcev v svojih državah, sedaj je na pohodu neoliberalna globalizacija. Nadaljujejo, da ta globalizacija pomeni, da sedaj ne nadzorujejo samo ene ali več držav, pač pa hočejo kapitalisti nadzorovati cel svet, se pravi svet oz. planet Zemljo, ki mu pravimo tudi zemeljska krogla (*globus*), in zato jo tudi imenujejo globalizacija ali cel svet (EZLN 2005, 24).

Kako po zapatistih deluje neoliberalizem?

Dandanes je zemlja bojišče četrte svetovne vojne (tretja svetovna vojna je bila hladna vojna), pravi podpoveljnik Marcos⁹ (Vodovnik 2004, 44).

Cilj vojne je osvojitev celotnega sveta preko trga. Današnje orožje je finančno, a so vseeno milijoni ljudi ubiti in umorjeni vsak trenutek. Udeleženci v vojni si prizadevajo spreobrniti celoten planet v eno veliko poslovno podjetje, skupaj s Svetovno banko, IMF, WTO¹⁰, OECD¹¹ in predsednikom ZDA na čelu kot svetom direktorjev.

⁹ Gverilski karizmatični voditelj, ki ima osrednjo vlogo v zapatističnem upor. Več o njem v posebnem poglavju.

¹⁰ The world trade organization – Svetovna trgovinska organizacija.

¹¹ Organisation for Economic Co-operation and Development – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj.

Računalniki in tehnična revolucija imata zasluge, da finančni trgi delujejo dobesedno iz pisarn in ne odgovarjajo nikomur razen samim sebi ter vsiljujejo svoje zakone in pogled na svet celotnemu planetu. Globalizacija je zgolj totalitarni podaljšek logike finančnih trgov na vse pore življenja. Medtem pa živi devet desetlin prebivalstva kot razdrobljeni koščki, ki ne pristajajo mozaiku (Vodovnik 2004, 44).

Po mnenju Kleinove, globalizacija ni samo odprtje ovir za svetovno skupnost, temveč je hkrati dobro in slabo. Poskus proste trgovine, ki oblikuje mnogo ekonomskih delov globalizacijskih gibanj, pušča za sabo vse preveč zlomljenih ljudi, ki so pod nadzorom interesa korporacij, ki želijo denar. Kleinova ne nasprotuje globalizaciji kot celoti, temveč samo globalizaciji, ki poteka vzporedno s prosto trgovino. Kot poskus boja proti korporacijski vpletenosti vidi Kleinova ljudi, ki posegajo po informacijah in podpori prek državnih meja, kakor tudi je globalizacija sama v najčistejši obliki, resnična globalna vas, le-ta pa je ustvarila stvarnost, ki je korporacije ne morejo doseči (Klein 2007).

Za primerjavo k obstoječi glavni temi o učinkih globalizacije na življenje staroselcev iz Chiapsa navajam primer visoko rastoče Kitajske. Iz primera lahko nazorno vidimo, da sta korist, ki jo prinaša višja ekonomska rast, in razvoj neenakomerno razporejena po celotni populaciji. Najbogatejših 10 % Kitajcev si lasti 45 % državnega bogastva, medtem ko ima najrevnejših 10 % v lasti zgolj 1,4 % tega bogastva. Ta neenakomerna porazdelitev prihodka nam prikazuje, da je dvig kakovosti življenja neenakomerno razdeljen. Večji kot je napredek v ekonomskem razvoju, večje so razlike med bogatimi in revnimi. Globalizacija oz. njeni učinki tako bogatijo bogate, medtem ko so revni prikrajšani (Economic Impact of Globalization on China's Economy 2010).

Neoliberalizem zapatisti definirajo kot idejo, po kateri bi kapitalizem svobodno vladal svetu, s čimer se je potrebno sprijazniti in ne delati hrupa, se pravi se ne upirati. Neoliberalizem vidijo kot teorijo, načrt kapitalistične globalizacije, ki ima svoje ekonomske, politične, vojaške in kulturne načrte. Tako morajo v vseh teh načrtih zavladati vsem in tistega, ki je neposlušen zapreti ali odstraniti, da ne bi širil svojih uporniških idej (EZLN 2005, 23).

Neoliberalizem se kaže kot totalitarni sistem¹², vseobsegajoča ideologija z daljnosežnimi namerami ustvarjanja nove družbene ureditve.

Marcos (Vodovnik 2004, 44) pravi o neoliberalizmu tako:

To, kar imamo danes tukaj, je sestavljenka. Ko poskušamo sestaviti skupaj koščke z namenom, da bi prišli do razumevanja današnjega sveta, ugotovimo, da pogrešamo veliko koščkov. Še vedno pa lahko pričnemo s sestavljanjem sedmih koščkov v upanju, da se ta konflikt ne bo končal z uničenjem človeškosti. Rešitev te globalne sestavljanke leži v nameri, da teh sedem koščkov narišemo, pobarvamo, izrežemo in sestavimo skupaj.

Marcosova sestavljanke ima sedem koščkov (Vodovnik 2004, 44):

- 1) Prvi košček ima obliko dolarja in je zelen. Ta košček vsebuje novo koncentracijo globalnega bogastva v vedno manj in manj rokah in doslej še nevidnim podaljškom brezupne revščine.
- 2) Drugi košček je trikotnik (opisuje piramido svetovnega izkoriščanja), ki je sestavljen iz laži. Nov svetovni red zahteva racionalizacijo in modernizacijo proizvodnje ter človeškega truda. V resničnosti pa gre za povratek k barbarstvu na začetku industrijske revolucije s pomembno razliko, da je barbarstvo neovirano s strani nasprotujočega etičnega razmisleka ali principa.
- 3) Tretji košček je okrogel kot zlonameren krog in ga sestavljajo prisilne migracije. Tisti, ki nimajo ničesar, so prisiljeni migrirati, da bi preživel. Svetovni red pa deluje po principu trga, za katerega je vsakdo, ki ne proizvaja in ne porablja ter nima denarja, da bi ga položil na banko, presežek. In tako se emigrantje, nezaposleni, ljudje brez zemlje, brezdomci obravnavajo kot izguba, ki naj bi jo odstranili.

¹²Po Arendtovi (Arendt 2003) je totalitarizem oblika vladanja, ki je v obdobju, ko se je (kjer koli) povzpela na oblast in bila na oblasti, popolnoma uničila vse socialne, pravne in politične tradicije oblasti, medtem ko je razvila nove politične institucije.

4) Četrty košček je štirikotnik kot ogledalo, ki ga sestavljajo trajajoče izmenjave med (komercialnimi) bankami in svetovnimi modernimi vojaki. Finančna globalizacija je okrepitev globalizacije kriminala.

5) Peti košček je bolj ali manj kot pentagon in ga sestavlja fizična represija. Nacionalne države so zaradi novega svetovnega reda izgubile ekonomsko neodvisnost, politično iniciativo in suverenost. Dandanes so nacionalne države samo oddelki korporacije, imenovane svet, in politiki samo lokalni menedžerji. Nova vloga nacionalnih držav je, da upravljajo s tistim, kar jim je dopuščeno, da zavarujejo interese trga ter kontrolirajo in ščitijo presežke.

6) Šesti košček je v obliki čačke in vsebuje zlome. Po eni strani nov svetovni red odpravlja meje in razdalje s telekomunikacijskimi izmenjavami ter se prvenstveno ukvarja s prosto trgovinskimi conami. Vsepovsod pa vsiljuje zakon trga.

7) Sedmi košček, v katerem se vidi Marcos, ima obliko žepa in vsebuje vse različice žepkov uporništva, uperjenih proti novemu svetovnemu redu, ki se razvijajo povsod po svetu. Veliko žepkov nima skupnega političnega programa per se. Kako vendar bi, ko obstajajo v zlomljeni sestavljanke, njihova heterogenost pa je vendar obetavna.

Tako teh sedem koščkov ne bo nikoli pristajalo skupaj, ne glede, kako močno bi se trudili spraviti jih skupaj. To pomanjkanje smisla, ta absurdnost je endemija novemu svetovnemu redu. Marcos svari, da je vojna, ki jo neoliberalizem vodi proti človeštvu, planetarna vojna, najbolj kruta, najhujša vojna, kar smo jih videli do sedaj (Vodovnik 2004, 44).

Nujno se je boriti proti neoliberalizmu. Šele takrat bomo lahko zgradili nov svet, svet, ki bo lahko vseboval mnogotero svetov, ki bo vseboval vse svetove. Kaj je torej alternativa neoliberalizmu in korporacijskemu pohlepu? Eden od možnih odgovorov je zapatizem, nova oblika politike. Zapatizem ne išče moči, samo pravico, zapatizem ne priznava voditeljev, ampak njihovo demokratičnost do konca, zapatizem ni stranka, ampak živo in spreminjajoče svetovno gibanje, ki združuje skupaj obrambo zatiranih, žrtev neoliberalizma in korporacijskega pohlepa (Vodovnik 2004, 44).

Ustvarili bomo kolektivno mrežo vseh partikularnih bojev in uporov, medcelinsko mrežo upora proti neoliberalizmu, medcelinsko mrežo upora za človeštvo /.../, ki bo medij, preko katerega se bodo podpirali različni upori. Ta medcelinska mreža upora ni organizacijska oblika; nima vodje ali odločevalca, nima osrednjega poveljnika ali hierarhije. Vsi, ki se upiramo, smo mreža (Bezjak 2003).

Neoliberalizem ni v krizi, temveč je kriza sama, je razložil Marcosov filozof Durito (Vodovnik 2004, 44).

Zapatistični upor je v svojem jedru spontan izbruh nasproti neoliberalizmu, kar opisuje sedma, osrednja točka »koščka«. Staroselci v Chiapasu so prebivalstvo, ki se je borilo, da bi lahko funkcioniralo znotraj neoliberalnega kapitalističnega sistema, a ni uspelo, saj so v tem sistemu nepotrebni, odvečni. Kot prvo, to prebivalstvo nima kupne moči, da bi kupovalo stvari. Kot drugo, naselili so zemljo, bogato z naravnimi viri, ki jo želijo multinacionalne korporacije. Kot tretje, so staroselci in ne pristajajo enodimenzionalni naravi sedanjosti, ki je neposreden rezultat kulturne ofenzive, ustvarjene z neoliberalizmom zadnjih 15 let (Vodovnik 2004, 43).

Zapatizem kot reakcija proti globaliziranemu kapitalizmu

Zapatisti pravijo, da v neoliberalni globalizaciji veliki kapitalisti, ki živijo v državah z veliko močjo, kot so ZDA, želijo, da bi bil cel svet kot eno veliko podjetje, kjer se proizvajajo izdelki, in eno veliko tržišče. In nadaljujejo, da je svetovno tržišče trg, ki služi kupovanju in prodajanju vsega na svetu ter prikrivanju vsega izkoriščanja na celim svetu (EZLN 2005, 23).

Pravijo še, da se globalizirani kapitalisti vmešavajo na vse kraje, se pravi v vse države, da bi opravili svoje velike posle oz. svoja velika izkoriščanja. Da ne spoštujejo ničesar in se vmešavajo kamor koli že pač, na način, kot da bi osvajali druge države. Zapatisti zato pravijo, da je neoliberalna globalizacija, konkvista celega sveta, svetovna vojna, vojna, v kateri nad celim svetom zavlada kapitalizem (EZLN 2005, 23).

Ta konkvista včasih poteka z vojskami, ki na silo zavzamejo neko državo in jo osvojijo. Včasih to poteka z ekonomijo, se pravi, ko veliki kapitalisti vložijo svoj denar v drugo državo ali ji ga posodijo, s pogojem, da bo upoštevala postavljene pogoje. Tako se tudi vmešavajo s svojimi idejami, s kapitalistično kulturo, ki je kultura produkta, dobička in tržišča (EZLN 2005, 23).

Pravijo tudi, da konkvista, kapitalizem torej, dela, kakor se mu zljubi, uničuje in spreminja, kar mu ni povšeči, ter odstranjuje, kar mu pride na pot. In da so mu na poti tisti, ki ne kupujejo niti ne prodajajo sodobnih produktov, tisti, ki se upirajo tej ureditvi. Ter da prezirajo tiste, ki jim niso koristni. Iz tega razloga so staroselci v napoto neoliberalni globalizaciji in zato jih prezirajo ter hočejo odstraniti. Tako neoliberalni kapitalizem tudi odstranjuje zakone, ki ne dopuščajo velikih izkoriščanj in velikih profitov (EZLN 2005, 23-24).

Da pa vseeno za neoliberalno globalizacijo ni vse tako preprosto, saj se vsi izkoriščani iz vseh držav ne podredijo in sprijaznijo, da tako pač je, ampak se uprejo. In tako vidimo, da tisti, ki pripravljajo odpor, se ne pustijo in se upirajo, pa ne samo v eni državi, temveč kjer koli že pač. Lahko bi rekli, da tako, kot imamo na eni strani neoliberalno globalizacijo, imamo na drugi globalizacijo upora (EZLN 2005, 24).

Četudi neoliberalizem prepoznavamo kot proces, ki vpliva na večino svetovne populacije in obstaja v potrebi po delovanju in spremembi, so rešitve problema večinoma definirane na nacionalni ravni. Kljub svoji transnacionalni razvejenosti in odzivom je EZLN¹³ nacionalno gibanje, ki išče spremembo predvsem na nacionalni ravni. Medtem ko države krepijo globalizacijo, se EZLN bori za uveljavitev mehiške države kot izraz nacionalne volje (Olsen 2005, 129)

4.4 Vloga nacionalizma pri zapatistih

Zapatisti so sprevideli, da jim nacionalni okvir ne zagotavlja preživetja, svoj boj proti mehiški oligarhiji so ves čas postavljali v globalni kontekst.

¹³Zapatistična vojska narodne osvoboditve (Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional ali EZLN).

Mentinis obravnava pojem nacionalizma skozi tri različne prijeme, ki jih je izpostavil De Angelis, in sicer: pojem nacionalizma kot ideal ali celota, katerega del naj bi bile staroselske skupnosti, nacionalizem kot subverzivna afiniteta in posledično tretji prijem, ki je bližje strategiji, ki poskuša izzvati vladne postopke do nacije in uporablja patriotske simbole kot sredstvo legitimizacije (Mentinis 2006, 124)

Nacionalizem kot ideal ali celota se navezuje na koncept patrie (domovine); patriotska sentimentalnost in patriotski občutki, ljubezen do patrije, ki jo Marcos želi približati staroselski populaciji (Mentinis 2006, 124):

Ko smo se vrnili iz gora z našimi nahrbtniki, našimi mrtvimi in našo zgodovino, smo prišli v mesto, da bi poiskali patrio. Patria, ki je bila pozabljena v najbolj oddaljenem kotu države, v najbolj osamljenem kotu, najrevnejšem, najslabšem. Prišli smo vprašat Patrio, našo Patrio, zakaj? Zakaj nas je pustila tam vsa ta leta? Zakaj nas je pustila s tolikimi mrtvimi ... Patria se mora ponovno roditi. Iz naših ostankov, iz naših trohnečih teles bo morala država spet zrasti.

Prijem subverzivne afinitete najbolje opisuje tale citat (Affinityproject.org 2010):

Marcos je homoseksualec v San Franciscu, črnc v južni Afriki, azijski v Evropi, Chicano v San Ysru, anarhist v Španiji, Palestinec v Izraelu, majevski Indijancec na ulicah San Cristobala, Žid v Nemčiji, Rom v Poljski, mohawk v Qubecu, pacifist v Bosni, osamljena ženska na metroju ob destih zvečer, kmet brez zemlje, član bande v siromašni četrti, nezaposlen delavec, nezadovoljni študent ter logično, zapatist v hribih.

Subverzivna afiniteta ne more biti opredeljena z nacionalnimi mejami in rasnimi značilnostmi, zahteve EZLN so prav tako lahko zahteve vseh izkoriščanih ljudi po vsem svetu.

Nacionalizem kot zapatistična strategija je jasna, in sicer cilja tako na vključitev vseh izključenih staroselskih ljudstev skozi mehiško zgodovino kot tudi na razlastitev mehiške države pri privilegirani uporabi nacije in njenih simbolov (Mentinis 2006, 127).

Mentinis ločuje med dvema medsebojno povezanima dimenzijama zapatističnega nacionalizma. Prva je notranja dimenzija, ki teži pretežno k rekonfiguraciji odnosa med

ljudmi in državo ter reinterpretaciji položaja teh dveh v zgodovini. Za svoj glavni cilj ima demokratizacijo političnega življenja (Menitis 2006, 127).

Druga je zunanja dimenzija, ki teži k soočenju sil globalnega kapitala in brani mehiško prebivalstvo pred napadom kapitala ter je zelo v skladu z nacionalno strategijo osvoboditve, ki označuje številne latinskoameriške osvobodilne vojske in fronte (Menitis 2006, 127).

Vezni člen med obema dimenzijama je pomanjkanje demokratičnosti.

Marcosov pogled na situacijo:

././ ob istem času, ko se uničujejo nacionalne države po svetu, se svetovna država (imperij?) sama konsolidira, vendar pri tem ne potrebuje družbe, lahko sama opravi z njo (družbo) ././ zato, ker moč priskrbijo finančni trgi in hiper družbe ././ svetovna država potrebuje in daje politike, a ne z namenom, da bi sistem deloval ... To so nepolitiki, proizvedeni v središčih visokega tehnokratskega izobraževanja (Oxford, Harvard, Yale, Coca-Cola?) in se izvažajo v različne države, da bi izvršili popolno uničenje nacionalnih držav ... za gospodarsko globalizacijo je zakonodajna struktura stare nacionalne države tudi ovira za premagovanje (Mentinis 2006, 128).

Glede na to, da so predpogoj za zapatistično demokracijo strukture nacionalne države, in glede na to, da svetovna država zahteva uničenje nacionalne države, ne obstaja nikakršna možnost za prehod k demokraciji z umikom Mehike od svetovne države, od imperija (Mentinis 2006, 129).

Nacionalizem igra konstitutivno vlogo v zapatističnem gibanju. Zapatistični poudarek na mehiškem nacionalizmu je še posebej pomemben v primerjavi z izgubo mehiške suverenosti zaradi globalizacije. Moč nacionalizma je kljub prefinjeni in multinacionalni varianti izjemno pomembna za zapatistični boj.

Zapatisti pravijo, da neoliberalna globalizacija hoče uničiti svetovne narodnosti, da bi ostala samo ena narodnost ali država, se pravi država denarja, kapitala. Kapitalizem z neoliberalno globalizacijo uniči vse države, ki jih osvoji, hoče pa tudi prilagoditi vse, narediti na novo ali vse postaviti na novo na svoj način, na način, ki jim prinaša korist,

na način, da jih pri tem ne bi nič oviralo. To pomeni, da neoliberalna oz. kapitalistična globalizacija uničuje vse, kar je v teh državah, uničuje njihovo kulturo, njihov jezik, ekonomski sistem, uničuje pa tudi vezi, po katerih se povezujejo tisti, ki živijo v tej državi. Tako rečeno uničijo vse, kar eno državo dela državo (EZLN 2005, 24).

Koncept neoliberalizma je za EZLN zasidran v izgubi nacionalne suverenosti, ki je bila tesno povezana z nastopom sporazuma NAFTE na dan vstaje EZLN. Po besedah EZLN je NAFTA nič manj kot smrtna obsodba staroselskim etničnim skupinam Mehike, ki so popolnoma nepomembne v modernizacijskih programih Salinas de Gotari (Mexicosolidarity.org 2010).

4.5 Vstaja proti neoliberalizmu

V marcu 1992 stotine Indijancev koraka iz Chiapasa do metropole, Ciudad de Mexico, da bi demonstrirali proti zatiranju, korupciji in spremembi člena 27 iz ustave Mehike. Xi`Nich, »Marš mravelj«, ki je zavzel več od tisoč kilometrov prostora v šestih tednih je pritegnil pozornost in simpatijo pomembnega dela mehiške družbe. Leta 1992 mehiška družba prvič obrne svoj pogled na položaj indijanskega prebivalstva. To je bilo izjemno pomembno za zapatiste, ker če bi se leto 1994 odvijalo leta 1990, bi mehiška družba drugače reagirala na upor zapatistov. Ta štiri leta sprememb so bila ključna za spremembe, ki so šele morale slediti. Indijanska identiteta in vprašanje njihovih pravic postaneta neizbežna točka v političnih razpravah in dospeta v širšo javnost.

Zapatizem je tesno povezan z bojem za pravice staroselcev

Zapatisti so bili pod močnim vplivom mednarodnih in domačih aktivistov za pravice staroselcev, ki so v EZLN videli način, da se na piedestal postavijo indijanske zahteve. V odprtih pismih promovirajo indijansko iniciativo za mir v Chiapasu in obrambo pravic indijanskega prebivalstva. Mnoge nevladne organizacije, ki so se ukvarjale s kršenjem človekovih pravic v Chiapasu, izražajo svojo zaskrbljenost za ranljivost staroselske populacije.

Veliko novinarskih prispevkov iz Chiapasa poudarja indijanski karakter tega upora. Tudi sam Marcos je izjavil, da je njihova vojska postala škandalozno indijanska. Lakadonski pragozd, območje z največjo podporo zapatistom nasploh, je področje, kjer so staroselska tradicija in jezikovne skupnosti ostale nedotaknjene do polovice dvajsetega stoletja. Zadnjih petdeset let so Lakadonski pragozd naseljevale različne jezikovne, verske in etnične skupne, ki živijo pomešane v istih skupnostih, govorijo mešanico jezika, vsaka skupina pa ohranja nekaj iz svoje tradicije skupnosti.

EZLN ni takoj sprejel jedra gibanja za pravice Indijancev za analiziranje strukturnih moči marginalizacije in zatiranja, ki naj bi jih osvoboditev nadvladala. Vendar je kljub resnim in konstantnim razhajanjem med skupino za indijanske pravice v Chiapasu in EZLN zapatistična vloga pomemben doprinos za pravice Indijancev in je okrepljena na nacionalni demokratični konvenciji v avgustu 1994.

Zapatisti poprimejo za orožje

1. januarja 1994, na dan, ko je stopil v veljavo Severnoameriški sporazum o svobodni trgovini (NAFTA), je Zapatistična vojska narodne osvoboditve (EZLN) objavila vojno mehiški vladi, dvignila gverilski oboroženi upor in za kratek čas prevzela oblast nad mestom San Cristobal de las Casas ter še petimi mesti v Chiapasu, mejni mehiški pokrajini.

Slabo oborožena uporniška skupina, sestavljena povečini iz avtonomnega indijanskega prebivalstva, potomcev Majev, objektivno ni mogla izbojevati vojne zmage. Zapatisti so hitro prišli do zaključka, da so njihovo najmočnejše orožje besede. Kot ključne cilje upora so navedli kontrolo zemljišča, direktno politično predstavljanje ter pravico do zaščite svoje zemlje in kulture.

Zato so izdali obvestilo, v katerem so pojasnili, da bi NAFTA, ki je prepovedala subvencije staroselskim kmetijskim zadrugam, predstavljala »skupno pogubo« štirim milijonom staroselskih Mehičanov v Chiapasu, najrevnejši pokrajini v državi.

Uporniki so se oklicali za zapatiste, po Emilianu Zapati, ubitem junaku revolucije 1910, ki se je z vojsko kmetov in siromakov boril za prerazporeditev zemlje v lasti velikih lastnikov zemlje, ki naj bi se vrnila staroselskemu indijanskemu prebivalstvu.

12. maja 1994, torej dobrih pet mesecev po začetku upora, so zapatisti sprejeli premirje s strani mehiške vlade. Čeprav se je vojna stran zapatističnega upora zelo hitro končana s premirjem, so zapatisti stopili v kontakt s »civilno družbo« v Mehiki in v kratkem tudi s civilno družbo celega sveta (Mentinis 2006, 8-29).

Socialne zahteve zapatistov

Zapatisti zahtevajo avtonomijo za avtohtono prebivalstvo, pravico do dostojanstvenega dela in primerno plačo, svobodo, da se lahko organizirajo neodvisno od vplivnih predstavnikov ter dojemajo demokracijo kot pravico, da se jim vlada pokori za čas mandata. Iz uporniškega gverilskega gibanja zapatisti hitro evolvirajo v pravo družbeno gibanje, ki se bori za pravice Indijancev in siromašnih v celi Mehiki.

Internet uporabljajo kot taktičen medij, prek katerega odpošiljajo sporočila o svojem boju in ciljih celem svetu. V kratkem dosežejo podporo različnih nevladnih organizacij in mednarodnih aktivistov. Na začetku upora je bila mehiška vojska prepričana, da bo lahko zadušila zapatistični upor brez večjih problemov. Poslala je težko oborožitev, oglaševala zračne napade, mobilizirala tisoče vojakov. Vladino dušenje upora je onemogočila prisotnost mnogih mednarodnih aktivistov, ki so preplavili celotni Chiapas.

Mehiška vlada je nameravala razvrednotiti celoten incident kot »lokalni problem« – etnični konflikt, ki ga ni težko obvladovati.

Strateška zmaga zapatistov

Strateška zmaga zapatistov je pomenila spremembo pogojev: vztrajali so, da se to, kar se dogaja v Chiapasu, ne more opisati kot omejen etnični boj, da je ta specifičen in univerzalen. To so storili tako, da kot svojega sovražnika niso jasno imenovali samo

mehiške države, temveč tudi niz ekonomskih pravil, znanih kot neoliberalizem. Subkomandant Marcos je ponavljal, da sta siromaštvo in obup samo napredovana verzija nečesa, kar se dogaja po svetu, to pa je neoliberalna globalizacija.

9. februarja 1995 se je mehiška vlada odločila za velike vojaške akcije z namenom, da povrne zapatistične teritorije in aretira vodstvo EZLN. 16. februarja 1996 podpišeta mehiška vlada in EZLN Sporazume iz San Andresa, ki naj bi zapatistom zagotovili avtonomijo in zemljo. V teh sporazumih se jamči avtonomija kot konkretna pravica za samoodločbo znotraj okvira nacionalne države ter se indijanskemu prebivalstvu omogoča, da sami izberejo obliko notranjega upravljanja v skupnostih. Da svobodno odločajo o političnem, družbenem, gospodarskem in kulturnem življenju (Mentinis 2006, 8-29).

Kljub podpisanim sporazumom se vlada nikoli ni držala dogovorjenega, za razliko od zapatistov, ki so vztrajali pri izpolnjevanju sporazuma, čeprav enostransko. Mehikiški predsednik Zedillo ni nikoli predal sporazuma v kongres, še manj pa je delal na zakonskih spremembah, potrebnih za uveljavitev sporazuma.

Od marca pa do julija 1997 je prišlo do mnogih ubojev, ugrabitev in mučenj znotraj zapatističnih skupnosti. Desničarske paramilitarne skupine, ki se lahko primerjajo s kukluksklanom, so v Chiapasu ubile več kot 800 ljudi. Napadena so bila zlasti mesta in vasi, ki so se javno deklarirala za avtonomne skupnosti, neodvisne od vlade. 22. decembra istega leta je v vasi Acteal paramilitarna skupina pobila 45 neoboroženih ljudi, med katerimi je bila večina žensk in otrok. Mehiška vojska, ki naj bi stala za paramilitarnimi skupinami v Chiapasu, je dobila okrepitev, odgovor vlade na povečano nasilje. Masaker v Actealu je vlada namreč uporabila kot izgovor za povečanje števila vojakov, s katerimi je želela uničiti zapatistične avtonomne skupnosti (Mentinis 2006, 8-29).

Leta 2000 je prišlo do političnih sprememb v Mehiki. Na predsedniških volitvah je zmagal Vicente Fox, ki je v svoji predizborni kampanji obljubljal, da bo zahteve zapatistov rešil v petnajstih minutah. Novi predsednik ni bil iz vrst Institucionalne revolucionarne stranke (PRI), ki je dosegla svetovni rekord z enainsedemdesetimi leti vladanja državi in s tem presegla Komunistično stranko Sovjetske zveze.

Zapatisti v kongresu

Že tako skeptični do Foxovih obljub so se zapatisti odločili za odhod iz svoje regije. Neoboroženi so krenili v Ciudad de Mexico, da bi se s svojimi zahtevami za ustavno reformo in priznanjem pravic indijanskega prebivalstva obrnili na kongres. Dvotedenski marš čez Mehiko, daljši od 3000 km, danes znan kot zapatura, je izzval veliko pozornost in podporo prebivalstva. Njihovo 24-člansko odposlanstvo je prispelo v glavno mesto Mehike, da bi zakonodajalcem predstavilo svoje videnje rešitve »indijanskega vprašanja«, zahtevajoč zakon, s katerim bi bile njihove pravice zaščitene. Prihod 23 zamaskiranih predstavnikov zapatistične vojske v kongres je ocenjen kot zgodovinska prelomnica med odnosi oblasti in upornikov. Le-ti se borijo za uresničitev večjih pravic staroselskega prebivalstva, ki šteje na desetine milijonov mehiških Indijancev (Mentinis 2006, 8-29).

Opazen je bil izostanek najbolj znanega zapatističnega voditelja in zvezde svetovnih medijev, subkomandanta Marcosa. Njegovo nepojavljanje v kongresu je pojasnila Esther, pripadnica naroda Majev, oblečena v bel huipil (narodno nošo), s cvetom v roki in zaščitnim znakom zapatistov – črno masko na obrazu: »Naši vojaki so naredili svoje delo, zdaj je čas za vrednotenje in dialog.«

Marcos se je pojavil šele proti koncu večurnega zasedanja pred parlamentom in se zahvalil milijonom Mehičanom za podporo ter najavil vrnitev zapatistov v Chiapas. Predsednik Fox je navkljub nasprotovanju politične elite javno podprl njihove zahteve in od kongresa zahteval, da sprejme zakon, ki bi jim zagotovil vse pravice. Predsednik je že prej iz zapora osvobodil neke zapatiste, potegnil je celo del vojakov iz Chiapasa. Fox ni bil prisoten pri zgodovinskem dogodku v kongresu, vendar pa je pozdravil najavo upornikov o vzpostavitvi ponovnega dialoga in čestital »zapatizmu« ter izrazil upanje, da so sedaj na čvrsti poti do mirovnih sporazumov.

Zapatistični upor se je po obisku kongresa vsaj navidezno umiril. Obrnili so se k ustvarjanju »avtonomnih skupnosti« in projektom, ki naj bi izboljšali življenja siromašnih in brezpravnih. Intenzivno so se ukvarjali z organizacijo samoupravljanja v skupnostih, s projekti za razvoj zdravstva, šolstva in sodišč. Ko je tekla beseda o »avtonomnih skupnostih«, je bil Marcos prepričan, da bodo ti svobodni kraji, ustvarjeni

s ponovnim prisvajanjem zemlje, skupnim poljedelstvom ter uporom proti privatizaciji, na koncu ustvarili protiutež državi kot enostavno alternativo, ki obstaja.

2004 so zapatisti objavili popis uspehov in neuspehov zapatističnega gibanja. Med svoje uspehe so šteli formiranje lokalnih avtonomnih svetov in zmanjšanje števila konfliktov z vlado na minimum. Kot neuspešna pa so bila prizadevanja za krepitev položaja žensk, ki so bile tradicionalno zapostavljene, podrejene v indijanskih skupnostih.

Ponavljajo nasprotovanje gibanja neoliberalni globalizaciji, ameriški vojni proti terorizmu, ekonomski politiki WMF, svetovnih bank ter sporazumom o svobodni trgovini. Rešitev problema vidijo v avtonomiji avtohtonega prebivalstva, ki omogoča, da narod obdrži svoj način uprave, pa tudi, da sprejmemo državo, kjer je ta neizogibna.

Junija 2005 je gibanje objavilo 6. *deklaracijo iz lakadonskega pragozda*, v kateri je najavilo spremembe v svoji strategiji. Odločili so se, da se Indijanci pridružijo delavcem, kmetom, študentom, učiteljem, zaposlenim v fronto, ki bo delala pri oblikovanju nove ustave. Odnehajo z oboroženim bojem in krenejo v obhod po vseh mehiških državah.

5 Revolucija, ki to ni

»Hodimo sprašujoči, pravijo zaptisti. Sprašujemo ne samo zato, ker ne poznamo poti (saj je ne), temveč tudi zato, ker je spraševanje po poti del samega revolucionarnega procesa.«

John Holloway

5.1 Socialistična revolucija v Chiapasu

Zapatistične prve izjave identificirajo gibanje kot narodno vstajo z neopredeljeno politično bazo z zahtevami za prerazporeditev zemlje. Prva deklaracija Lakadonskega pragozda, ki je bila objavljena 2. januarja 1994, se je začela z izjavo: »Mi smo proizvod petstoletne vojne«. To so podkrepili tako, da je EZLN svoj demokratski program dopolnil še z etnično primesjo, torej s pojmom Indijancev. V tem času se je tako na domačem kot tudi na mednarodnem političnem planu »Indijanec« začel spreminjati od takrat uporabljene kategorije »kmet« in »delavec« v relevantno kategorijo v ruralnem političnem organiziranju.

Izpostavili so se boji, ne samo proti španskim kolonizatorjem in njihovim naslednikom, temveč tudi proti severnoameriškemu imperializmu, francoskemu cesarstvu in diktaturi Portifiria Diaza iz 19. stoletja. Zapatisti so se sklicevali na spomin Pancha Ville in Emiliana Zapate, ki sta bila bila enako siromašna in identificirajo sami sebe, kot brezpravne.

EZLN se je na začetku močno nagibala k simbolom mehiškega nacionalizma in se pozicionirala kot naslednik Mehške revolucije, začela se je povezovati s političnimi nacionalističnimi projekti mehiških herojev, kot so Hidalgo, Morelos in Vincente Guerro. EZLN je objavial popis 11 zahtev za: delo, zemljo, stanovanje, hrano, zdravstveno zaščito, izobraževanje, neodvisnost, svobodo, demokracijo, pravico in mir.

Še več, s poudarjanjem besede revolucija, je pričelo gibanje dobivati tudi širši pomen.

Revolucija se ne bo končala z novim razredom, razredno stranko ali skupino na oblasti. Končala se bo v svobodnem in demokratičnem prostoru za političen boj, rojen nad smrdljivim truplom državno-strankarskega sistema in tradicijo fiksni predsedniških nasledstev. Rojeni bodo novi politični odnosi, osnovani ne na konfrontaciji političnih organizacij med seboj, temveč v konfrontaciji njihovih političnih predlogov z različnimi družbenimi razredi. Politično vodstvo bo zaviselo od podpore teh družbenih razredov. (Bezjak 2003, 32)

Sami zapatisti so bili vključeni v organizacijsko in ideološko zgodovino dvajsetletnega boja kmetov v Chiapasu, povezani z marksistično linijo sedemdesetih, teologijo osvobajanja in revolucionarnim prizadevanjem v Srednji Ameriki. Glavni politični razkol na lokalni ravni pa se je, kot je to običajno med revolucijami, dogajal med tistimi, ki so bili za sodelovanje z vladnimi strukturami in delo z njimi zaradi doseganja ciljev in tistimi, ki so izbrali oborožen boj.

Vpliv Centralne Amerike lahko izberemo iz barv, ki jih uporablja EZLN, rdeče in črne, nadalje pa iz samega imena Vojska narodne osvoboditve in nadalje iz uporabe jezika socializma, razrednega boja in diktature proletariata, ki so na začetku oblikovali zapatistični diskurz.

Pasamontañas, pokrivalo oziroma črna volnena kapa, ki jo nosijo zapatisti, ima večkratni pomen in namembnost; je praktično-funkcionalnega in strateškega značaja, skriva pa tudi simbolni pomen maske, ki je globoko zasidran v tradicijo mehiške družbe. Bistvo kape je v anonimnosti, v neprepoznavnosti, hkrati pa varuje gverilce pred mrazom, ima tudi pomembno obrambno funkcijo v sami zasnovi zapatistične strategije, ki je v stalnem menjavanju vojakov. Pasamontañas, posebno pravi Terčeljeva, je torej tudi zaščita celotne organizacije, ki je s svojo strategijo bojevanja praktično neulovljiva in nepreštevna (Terčelj 2007, 9).

Kdo je Zapatist? To je človek brez obličja, brez identitete; je del množice, tiste najbolj utišane, potlačene.

Sam Marcos je branil konceptijsko vrednost zgodovinskega materializma in teorije leninizma. Ko je opisoval pogoje, v katerih je nastala zapatistična vstaja, je rekel:

»Za nas je Mehika neokolonialna država pod imperialno dominacijo ZDA, tranzicija od demokracije do socializma pa je lahko ustvarjena samo z narodno osvoboditvijo«.

Revolucija je bila zamišljena kot vstaja kmetov in delovskega razreda, utemeljena kot razredni boj v svoji srži. Neki zapatistični komandant je v prvem tednu spopada pojasnil, da se je vojska poimenovala po Zapati zato, ker je bil le-ta vodja kmetov in eden tistih, ki jim je hotel zemljo dati, vendar ga je kasneje ubila buržuazija. Marcos je bil mnenja, da je eden od neuspehov gibanja nerealiziranje tesnejših vezi z delavskim razredom.

EZLN je ambivalentna v svojem samoopisu, giblje se med indijansko ter kmečko identiteto, ki si delita skupen prostor siromaštva in marginaliziranosti. 6. januarja 1994 EZLN izda obvestilo, v katerem pojasnjuje da so 1. januarja njihove vrste začele niz politično-vojnih akcij, s katerimi je primarni cilj upozoriti mehiški narod in preostanek sveta na mizerne pogoje, v katerih milijonov Mehičanov živi in umre, še posebej Indijanci.

Demokracijo in svobodo imenujejo kot nujne komponente blaginje socialnih in ekonomskih pogojev brezpravnih.

5.2 Zapatizem kot atipična revolucija

Po ruskem teoretiku Mihaelu Bakuninu gre pri revoluciji za radikalen preobrat, natančneje nadomestitev vseh oblik življenja z novimi, nasprotnimi starim. Če so vse oblike slabe, lahko nove nastanejo šele takrat, ko so brez izjeme uničene vse prejšnje. To pomeni, da lahko povsem nove oblike življenja nastanejo samo iz popolne amorfnosti. Revolucija se ne more zgoditi samo pri enem ljudstvu, lahko sicer izbruhne samo v eni deželi, toda na koncu jo morajo vsa ljudstva pripeljati do konca (Rizman 1986, 200).

Voditelji revolucije ne smejo stati na čelu množice in ukazovati, ampak morajo biti neopazno skriti med ljudmi in imeti posredovalno vlogo med ljudskimi množicami ter jim neopazno dajati smer, enega duha, en značaj (Rizman 1986, 200).

Politična revolucija ustvarja spremembe v karakterju obeh moči, državne moči in moči uslužbencev. Traja tako dolgo dokler nista monopol in sila preteklosti zlomljena ter nova vodilna skupina rekonstruira suvereno moč države. Kar lahko vzpodbudi kontrarevolucijo in včasih ohranitev/restavracijo stare ureditve.

Zapatizem pa je atipična revolucija, tukaj ne gre za klasično revolucijo, ki obrne politično elito in vzame oblast v svoje roke, saj bi to pomenilo, da bi morali postati isti kot oni, ki so nas izkoriščali. Ostali bi na istem, spremenila bi se samo ideologija.

Zapatistično gibanje hitro preraste iz gverilske uporniške skupine v družbeno gibanje¹⁴.

Bori se za socialne in gospodarske pravice in avtonomijo avtohtonega prebivalstva, ki se uresničuje skozi modele samoupravljanja in direktne demokracije v avtonomnih indijanskih skupnostih.

V tej globalizaciji upora, po besedah zapatistov, ne nastopajo samo delavci iz podeželja in mest, ampak tudi drugi in druge, ki so preganjani ali prezirani. Zaradi tega, ker si ne pustijo biti nadvladani, kot so to ženske, mladi, staroselci, homoseksualci, lezbijke, transeksualci, migrantje in mnoge druge skupine, ki obstajajo povsod po svetu, vendar jih ne opazimo dokler ne začnejo kričati, da je bilo dovolj zaničevanja. In ko vstanejo, no, potem jih šele vidimo, jih slišimo in se od njih učimo. In tako zapatisti vidijo, da se vse te skupine borijo proti neoliberalizmu, proti načrtu kapitalistične globalizacije, borijo se za človeštvo. Vse močno čudi; kako neumni so neoliberalisti, ki hočejo uničiti celotno človeštvo s svojimi vojnami in izkoriščanji, obenem pa smo zelo zadovoljni, ker vidimo, da se povsod dvigajo odpori in upornišтво, tako kot naše, ki je sicer majhno, ampak tako pač je (EZLN 2005, 24).

¹⁴So **mreže vzajemnega delovanja**, pretežno neformalne in oprte na **skupna prepričanja in solidarnost**, ki se mobilizira okoli **spornih tem** prek pogostne uporabe različnih **oblik protesta**.

Zakaj jim je uspelo?

Po besedah Kurnika pomeni zapatistično gibanje velik prelom v redu emancipatorne politike (Kurnik 2005, 19). Gre za oboroženo gverilo, ki noče oblasti, pravi Kurnik, temveč zahteva avtonomijo za indijanska ljudstva, ki živijo v Chiapasu. Razvili so koncept aktivnega/pasivnega odpora, ki narekuje odpiranje prostora, katerega napolnjujejo komunikacija in družbeni odnosi (Kurnik 2005, 20).

Njihova politična modrost je v tem, da predlagajo reustroj ekonomskih, socialnih in političnih odnosov na nacionalni ter svetovni ravni na osnovi avtonomij. Na tej osnovi se jeziki in prakse političnega konflikta radikalno spremenijo in se umaknejo iz terena dualnosti nasilje-nenasilje na teren komunikacije, sodelovanja in solidarnosti med razlikami, ki se bojujejo za priznanje, vidnost in abtonomijo, skratka na teren konstituiranja novih javnih prostorov, aguascalientesov (Kurnik 2005, 20).

EZLN je jasen primer transformacije med starim in novim modelom, zapatisti so člen med gverilskim modelom in novim modelom biopolitične mrežne strukture. Povezovanje lokalnih izkustev z globalnimi boji zelo nazorno kaže, da ekonomski prehod postfordizma deluje tako na urbanih kot na ruralnih ozemljih. Predvsem gre pri zapatistih za gibanje kmetov in staroselcev, ki uporabljajo internet in komunikacijske tehnologije kot sredstvo razpošiljanja svojih komunikejev v zunanji svet, do nekatere mere pa tudi kot strukturni element svoje organizacije, posebej tam, kjer se razprostirajo onkraj južne Mehike na nacionalno in globalno raven (Hard, Negri 2005, 91–92).

Pri zapatističnem pojmovanju revolucije zaseda komunikacija osrednje mesto, hkrati pa nenehno poudarjajo potrebo po vzpostavljanju **horizontalnih mrežnih organizacij** in ne vertikalnih centraliziranih struktur (Hard, Negri 2005, 91–92).

Vredno je omeniti, da se ta decentrirani organizacijski model ne sklada s tradicionalno vojaško nomenklaturo EZLN. Zapatisti so navsezadnje vojska, ki je organizirana v niz vojaških nazivov in činov. Kljub sprejetju tradicionalne različice latinoameriškega gverilskega modela, skupaj s težnjo po centralizirani vojaški hierarhiji, pa se pri njihovi praksi z elegantnimi obrati in ironijo, ki je tipična za njihovo retoriko, vidi, da nenehno

spodkopavajo te hierarhije ter razsrediščajo avtoriteto. Ironijo samo so naredili za politično strategijo (Hard, Negri 2005, 91–92).

Paradoksalni zapatistični moto »ubogljivega ukazovanja« na primer preobrača tradicionalne hierarhične odnose v organizaciji«. Rotirajoči vodstveni položaji dajejo vtis, da je v središču vakuum oblasti. Prvi govornik, kvazi mitološka zapatistična ikona, Marcos nosi čin podpoveljnika ter s tem poudarja svojo relativno podrejenost. Cilj zapatistov nista nikdar bila poraz države in prevzem suverene oblasti, temveč spreminjanje sveta brez prevzema oblasti. Z drugimi besedami, zapatisti sprejemajo vse elemente tradicionalne strukture ter jih preoblikujejo, s čimer povsem jasno ponazarjajo naravo in smer postmoderne prehoda organizacijskih oblik (Hard, Negri 2005, 91–92).

Zapatisti se razlikujejo od povprečnih marksističnih gverilskih uporov po tem, da njihov cilj ni pridobiti oblast, temveč zavzeti in izgraditi avtonomna mesta, v katerih bi lahko cvetele demokracija, svoboda in pravica.

Kleinova pravi, da za razliko od klasičnih revolucionarjev, ki uporabljajo za širitev besede megafone in govornice, je Marcos razširil zapatistično besedo z ugankami in dolgimi in zgoščenimi molki. To so revolucionarji, ki ne želijo oblast. Ljudje, ki morajo skrivati svoje obraze, da bi bili videni. Svet, v katerem obstaja mnoštvo svetov (Klein 2003, 156).

Kaj pomeni biti revolucionar, nadaljuje Kleinova, in ne poskusiti voditi revolucijo. To je ključen paradoks zapatistov. Marcos je v enem od svojih nagovorov rekel, da ni pomembno, da osvojimo svet, dovolj je, da ga obnovimo, mi, danes (Klein 2003, 156).

Zapatizem podaja smernice za novo ureditev sveta

Holloway (Njetwork.org 2006) si zastavlja vprašanje, ali ljudje ponovno govorijo o revoluciji ali o spremembi sveta ali o ustvarjanju novega sveta. In pravi, da je kapitalizem katastrofa za človeštvo, ne samo v okvirih sedanje bede, temveč tudi v okvirih uničenja potrebnih naravnih pogojev za preživetje človeštva. Pravi, da pa je tudi

nekaj novega: revolucija se že več ne zdi tista nemogoča stvar, kakor se je zdela pred desetimi ali petnajstimi leti.

Cikel bojev, ki se začneja z zapatisti, odpira nove možnosti, nove oblike, kako misliti revolucijo. Sedaj lahko mislimo revolucijo, ne kot dogodek v daljni prihodnosti, ampak kot strganine, ki se že odpirajo v tkanini nadvlade, prostori ali trenutki zavrnitve in ustvarjanja, v katerih ljudje pravijo »tu ne, tu bomo počeli stvari na drugačen način. Revolucija je enostavno ustvarjanje, ekspanzija in pomnožitev teh strganin (Njetwork.org 2006) .

Holloway meni, da je boj za oblast zgrešen način spreminjanja družbe, saj pomeni golo nadaljevanje oblastnih odnosov in reproduciranje oblasti kapitala; izpodbija tradicionalne koncepte revolucije (Holloway 2005).

»Zagotovo, danes se ponovno začneja govoriti o revoluciji«, pravi Antonio Negri (Njetwork 2006) in se v tej točki strinja s Hollowayem, ki je prepričan, da se je revolucija že začela.

Danes gre za revolucijo od spodaj, ki izhaja iz posameznika, iz njegovega krika proti kapitalizmu, ki uničuje naša življenja, našo človeškost in humanost, našo naravo. Odprava oziroma raspustitev odnosov oblasti in prenehanje ustvarjanja kapitalizma je cilj te revolucije. Zapatisti so se najprej približali temu izzivu, ko so dejali, da želijo ustvariti svet na novo, ustvariti svet dostojanstva, svet humanosti, vendar brez osvojitve oblasti (Holloway 2002).

Negri (Njetwork 2006) pa o revoluciji pravi tako:

Vsi se sprašujemo o razlogih, da se po tako dolgem obdobju represije in kapitalistične pobude poraja tako silna potreba, da govorimo in delujemo za radikalno spremembo obstoječega stanja stvari. Jasno je, da so imeli v tem prehodu odločilni vpliv ameriški poraz na Bližnjem vzhodu in težave, ki so temu sledile. Ne glede na to, pa so vedno subjektiviteta, njeno dozorevanje in njene strasti tiste, ki določajo obdobja političnega delovanja. Zapatizem je hodil znotraj te nove in čudne racionalnosti, hranil je to biopolitiko revolucionarne prakse. Na tej točki ne gre za to, da se podcenjuje moč ameriškega imperija in

moč njegovih kapitalističnih vazalov po svetu, prav tako ne gre za to, da se precenjuje subjektivno moč gibanj, še posebej zapatističnega. Kljub temu se zdi, da živimo dejansko odprtje novega horizonta – socializma za XXI. stoletje, kot pravijo nekateri.

5.3 Subkomandant Marcos Revolucionar?

Če ne bi dovolj dobro poznavali zapatistično gibanje, bi lahko dobili vtis, da je Subkomandant Marcos vodja zapatistov. Mnogi bi lahko pomislili, da je nek novi Che Guevara karizmatični in »macho« revolucionarni vodja s prepoznavnim izgledom – črna volnena maska, prodorne oči in fajfa.

Zapatisti sporočajo, da Marcos ni njihov vodja. On je samo podpoveljnik in predstavnik za stike z javnostjo za EZLN in preknjega se sliši volja zapatistov. Postal je prepoznaven zaščitni znak, medijska zvezda in najbolj prepoznavna ikona zapatističnega gibanja s svojo poetičnostjo in mistiko. S tem, da ne želi pokazati svojega obraza, pa hkrati zmanjšuje in povečuje svojo slavo.

Čeprav ne obstaja veliko dokazov o resnični identiteti Marcosa, se največkrat pojavlja legenda o urbanem marksističnem intelektualcu in aktivistu, ki ga je iskala država in ni bil več varen v mestih. Pobegnil je v planine Chiapsa v jugovzhodni Mehiki, poln revolucionarne retorike in samozvesti, da bi tam spreobrn timeroselske mase z idejo oborožene revolucije proletariata proti buržuaziji. Rekel jim je, da se delavci sveta morajo združiti, Maji pa so samo strmeli vanj. Rekli so mu, da oni niso delavci in da rezen tega, tudi zemlja ni njihova last, ampak srce njihove skupnosti. Kot marksistični misijonar je doživel neuspeh, zato se je poglobil v kulturo Majev. Čeprav ni bil indijanec, je postal neizbežen del zapatističnega gibanja.

Marcos pravi tistim, ki ga iščejo, da on ni njihov vodja, temveč je njegova črna maska, ogledalo, ki odraža vsakega od njihovih bojev. Pravi, da je zapatist kdor koli, ki se bori proti nepravici.

Marcos je kljub znotraj zamaskirane uniformiranosti in anonimnosti vseeno prepoznaven. Od drugih gverilskih kolegov ga ločijo določeni detajli. Opasan je z

veliko pištolo in preko prsi nosi dva pasova z naboji, prekrižana na "x", vzgled po Panchu Villi in Emilianu Zapati. Od drugih borcev ga loči partizanska kapa s tremi peterokrakimi rdečimi zvezdami. Terčeljeva za Marcosa pravi, da dovolj nazorno izraža svojo ideološko pripadnost: je urbani človek, romantični marksist, prilagojen in povezan z vaško gverilo etničnega značaja. Izkazuje vse potrebne simbole intelektualca, saj nikoli ne nastopa brez pipe, svinčnika in pesmarice, atributov, ki so spremljali revolucionarja in pesnika Che Guevaro (Terčelj 2007, 10).

Terčeljeva razkriva (Terčelj 2007, 8): »Šele poldrugo leto po začetku upora je javnost izvedela nekaj osnovnih podatkov o osebi, ki se skriva pod masko in nosi gverilsko ime Marcos. To naj bi bil Sebastián Guillén Vicente, rojen leta 1957 v mestu Tampico v zvezni državi Tamaulipas na severu Mehike«¹⁵.

5.4 Orodje zapatistov v novi revoluciji –Strateška moč informacij oz. informacijska vojna

Informacijska vojna je po besedah Goldberga ofenzivna in defenzivna uporaba informacij in informacijskih sistemov za zanikanje, izkoriščanje, korumpiranje in uničevanje nasprotnikovih informacij, informacijskih procesov, informacijskih sistemov in računalniških mrež hkrati pa varujejo svoje lastno. Takšne akcije imajo namen, da dosežejo prednost pred vojaškimi, političnimi ali poslovnimi sovražniki (Goldberg 2002).

Kako opredeliti družbena gibanja v informacijski dobi? Le-ta so v največji meri proizvod efektov globalizacije, kjer se princip identitete upre globalnem

¹⁵ Izhaja iz družine srednjega sloja. Šolal se je na jezuitski gimnaziji v rodnem mestu, nato pa študiral filozofijo na Nacionalni avtonomni univerzi Mehike (UNAM) v glavnem mestu. Diplomiral je iz filozofije marksizma in se nato vpisal na postdiplomski študij. Leta 1983 se je skupaj s še nekaj kolegi priključil indijanskemu gibanju v Chiapasu, v katerega so vnesli revolucionarne ideje marksizma in strategijo gverilskega načina bojevanja. Ime Marcos naj bi prevzel od starejšega gverilskega kolega, ki ga je v osemdesetih letih 20. stoletja v Lakandonskem pragozdu učil vojaških spretnosti in kot sam pravi, s katerim je izmenjeval izkušnje o strategijah mehiških revolucionarjev, zlasti Artura Gómeza in Pancha Ville.

političnoekonomskem vrstnem redu. Poglobljen je med posamezniki in njihovo participacijo v globalnih procesih pušča prostor lokalnim identitetam kot edinemu zatočišču upora (o banalnem, v podeželju so povezani; v mestih so odtujeni).

Razvoj informacijske družbe in interneta omogoča pojav nove vrste spopadov, informacijske vojne. Tradicionalno pojmovanje vojne podrazumeva odprt fizični spopad strani v sporu oziroma uporabo fizične sile s ciljem materialnega uničenja nasprotnika. V nasprotju s tem informacijska paradigma bojevanja podrazumeva informacijske operacije, naj je to fizično uničenje sovražnikovih informacijskih resursov ali simbolična vojna. Nov način bojevanja temelji na konceptu znanje je moč, o eventualnem rezultatu boja pa ne odločajo več množičnost in mobilnost, temveč količina informacij, ki jih ima v lasti ena stran in druga ne.

Moč informacij pri uporabi v Chiapasu

1994., potem, ko je tedanji mehiški predsednik Salinas poslal mehiško vojsko v direktni oboroženi spopad proti upornikom, je odjeknila medijska javnost v Mehiki in po celem svetu. Zapatisti so se izogibajoč fizičnemu spopadu odločili za drugačno strategijo: informacijsko vojno. Taktična uporaba telekomunikacije, videa in računalniške komunikacije je omogočila, da ta strategija postane učinkovita. Uspešno so prenesene slike in misli iz Chiapasa, organizirana je tudi svetovna mreža solidarnih skupin, ki so obsedale mehiško vlado in oteževale uporabo represivnih namer. Najpomembnejše in najaktivnejše mreže solidarnosti zapatistov so prihajale iz ZDA, Kanade, preko modemov alternativnih umetnikov in družbenih aktivistov. Zapatisti so kar naenkrat začeli preplavljati različne spletne strani in skupaj s priključenimi družbenimi aktivisti iz celega sveta uspeli prisiliti mehiško vlado v pregovore, iz katerih so izstopili kot zmagovalci.

V ozkih pojmovanjih fizičnega konflikta je bila vstaja zapatistov omejena na teritorij Chiapasa, ki pa se je zaradi njihove sposobnosti, da razširijo svoj doseg s pomočjo modernih računalniških mrež, razširila preko zarodka nove revolucije. Zapatisti so s pomočjo elektronske komunikacije in elektronskega konflikta odposlali svoje sporočilo po vsem svetu. Danas je vstaja zapatistov idiom taktične uporabe novih medijev.

Ricardo Dominguez, eden od ustanoviteljev Electronic Disturbance Theatra, organizacije, ki je sopomagala k vstaji v Chiapsu, govori o »elektronskem zapatizmu« kot novem načinu računalniškega aktivizma (Dominguez 1999).

Subkomandant Marcos je skupaj s svojimi soborci iz EZLN dobil prvo bitko proti nosilcu ekonomske globalizacije tako, da je odpošiljal sporočila iz Lakadonskega pragozda iz svojega laptopa. V rokah disidentov in marginalcev so informacije postale morilsko orožje.

Prav tako kot so milijoni sporočil zasuli spletne strani in email predalčke mehiške vlade v času zapatistične vstaje, tako danes družbeni aktivisti vsakodnevno usmerjajo svoja virtualna orožja proti vladam, ekonomskim institucijam, medijem in drugim demonom globalnega političnoekonomskega nastanka in tako se po tej poti boj nadaljuje.

»Hierarhija avantgard, prioritete osvoboditve, podreditve oddaljenim zgodovinskim smotrom so skopneli v mnogoterni komunikacijski mreži odporništva. Tako je logično, četudi povsem presenetljivo, kako se je zapatizem razširil iz nedostopnih indijanskih ruralnih skupnosti v kiberzapatistične skupnosti interneta ter postal paradigma sodobne mrežne vojne« (Zadnikar 2004, 4).

6 Organizacija življenja zapatistov

6.1 Avtonomne skupnosti v praksi

Zapatisti spodbujajo razvoj avtonomnih uporniških samouprav, ki so organizirane s strani ljudi, da bi se z njimi gospodarilo. Metoda avtonomnega upravljanja ni izum EZLN pravijo le-ti, temveč vleče korene v stoletja dolgem indijanskem upor in izhaja iz zapatističnega izkustva. Ta izkušnja je samoupravljanje skupnosti. Nihče izven skupnosti ne prihaja z namenom, da bi upravljal s skupnostjo, temveč ljudje sami odločajo z dogovorom med njimi samimi, kdo vlada in kako, če pa zahtev večine ne poslušajo, jih umaknejo s položaja in drugi pridejo na njihovo mesto. Zapatisti so ugotovili, da je EZLN s svojo političnovojaško komponento bila vpletena v sprejemanje odločitev, ki naj bi bile prepuščene demokratskim civilnim oblastem.

Vloga EZNL v upravljanju

EZLN ne more biti demokratična, ker je EZLN vojaško, hierarhično strukturirana organizacija. Prav tako tudi ni dobro, da so vojaški organi uprave zgoraj, demokratični pa spodaj, zato so zapatisti zaključili, da bi moralo biti obratno, vojska bi morala izvrševati demokratične ukaze politične uprave. Potemtakem tudi zapatisti ne bi potrebovali vojske, ker so sami zapatisti vojaki. Takrat so začeli z ločevanjem političnovojaške komponente iz avtonomnih demokratičnih uprav zapatističnih skupnosti. Postopoma so odločitve, ki jih je prej sprejemala EZLN, prehajale v področje odločevanja demokratično izbrane oblasti v vaseh, kar je bilo lažje izvedljivo v teoriji, kot pa v praksi zapatistov. Ker so se zapatisti vrsto let pripravljali na vojno, kasneje so bili vrsto let v sami vojni, je v tem obdobju postala političnovojaška komponenta stalnica avtonomne samouprave.

Od takrat najprej se vodstvo EZLN ne vmešava v civilna vprašanja, temveč nudi podporo in pomoč demokratično izbranim narodnim oblastem. Poudarja se pomen pravilnega informiranja posameznikov in organizacij iz nacionalne in mednarodne

civilne družbe v povezavi s pravično razdelitvijo in uporabo njihovih donacij, ki jih zapatisti sprejemamajo iz celega sveta. Zapatisti se zavarujejo tako, da uporabljajo metodo rotacije ljudi na oblasti, tako da se vsi naučijo upravljati in oddelati svoje delo.

Za zapatistično samoupravljanje je najbolj očitno dejstvo ravno rotacija samih ljudi na opravljanju dolžnosti upravljanja. Po Marcosu se ta rotiranja izvajajo vsakih 8–15 dni, odvisno od regije. Delegati, ki sestavljajo Svete dobre vlade, se delegirajo iz Avtonomnih svetov. Ta celoten proces je zamišljen tako, da bi se cele vasi naučile samoupravljanja. Prednosti so v tem, da več ko je ljudi priučenih upravljanju, lažje prepoznajo in preprečijo prevare ter laži, ki lahko pridejo iz strani ljudi, ki so zadoženi za upravo. Tako tisti, ki jim upravljajo, lahko kontrolirajo tiste, ki upravljajo in zaščitijo dobrobit skupnosti. Zmanjša semožnost korupcije, zato ker dogovor samo z enim človekom na oblasti ne omogoča ničesar, saj proces rotacije jamči, da je za pojav korupcije potrebno skorumpirati vse odrasle osebe v skupnosti.

Zapatisti pravijo, da je narod, ki ne kontrolira svojih voditeljev, obsojen na suženjstvo, oni pa so se borili, da bodo svobodni in da ne menjajo svojih gospodarjev vsakih 6 let.

6.2 Školjke

S smrtjo Aguascalientesov se rodijo školjke, ki pomenijo vrata za vstopanje in izstopanje. Školjke so okna, prek katerih gledamo navznoter in nazven, so glasek, ki naše besede razpošlje daleč, da lahko poslušamo tiste, ki so daleč. Školjke nas opominjajo, da moramo biti v tem svetu vedno budni in v gibanju. Školjke so tu, da bi videli, da bi razumeli, okrepili boj ljudstev in uničili oblastnike, da bi zgradili avtonomijo, da bi se učili, za boje, za upore, da bi spoznali in globalizirali odpor s pravičnostjo, da bo mogoče zgraditi svet mnogoterih svetov ... (Gregorčič 2003, 139).

Metoda delovanja v školjkah je enaka metodi delovanja v skupnostih in obratno. Posamezna školjka povezuje največ sedem občin. ter po več deset skupnosti predstavlja eno občino. V školjkah se uresničuje samoodločanje razvoja celotne zapatistične skupnosti, ki prihaja iz vasi, osnovnih skupnosti. Tudi Svet dobre vlade ubogljivo vlada

v školjkah, kjer se nahajajo kolektivi, zadruga, kafeterije, šole, knjižnice, zdravstveni domovi in bolnice, Komisije za informiranje, Komisije za nadzorovanje. Gre za infrastrukturne in logistične prostore, mesta, ki omogočajo nemoteno delovanje školjke in s tem življenje in delovanje v skupnosti ter občinah. Predstavniki občin sestavljajo Svet dobre vlade, ki jih združuje školjka (Gregorčič 2003, 141).

Leta 2003 so pet Aguascalientes` zamenjali odbori dobre vlade, ekstra konstitucionalne vladajoče strukture, ki so nosile funkcije lokalnih in regionalnih konstitucionalnih vlad. Člani odbora so izvoljeni v odbore skupnosti za obdobje enega leta. Uprava odbora rotira vsak teden s predstavniki iz različnih področij, ki zasedejo to mesto. Odbori nosijo vse funkcije paralelne konstitucionalne vlade, vključujoč ekonomske odločitve, pravne izvršbe in učinkovitega sodstva. Nadzorni komite pazi na zlorabe moči. Odbori vladajo pod mandatom ubogljivega vodstva. Predstavljajo eksperiment v evoluciji moči na ravni skupnosti in hitro pridobivajo sloves med zapatističnimi in nezapatističnimi skupnostmi za pošteno in transparentno vladanje. V septembru 2004 je zapatistično gibanje objavilo letno poročilo, ki je vsebovalo celoten proračun za vsak prejet peni od odbora skozi leto. Podrobni računi so na voljo na vpogled za vsakogar v petih odborih (Mexico solidarity network, 2010).

Primer školjke v Oventiku (Marta Gregorčič 2003, 142–143)

Školjka je po včerajšnji fiesti bolj prazna, vendar živa. Ob vhodu v školjko poleg železnih vrat na leseni klopici poseda eden od komisarjev za nadzorovanje. Po desni strani se ob poti k avditoriju ob vznožju hriba spuščajo stavbe ženskih kooperativ ali zadrug za dostojanstvo. Pred naslednjo kooperativo se je vrinila Komisija za nadzorovanje, nato spet kooperativa »Nichim Rosa«. Sledi še zapuščena hiša pridigarjev miru ter nekaj drugih barakic, ki niso posebno označene ali poslikane. Za temi trgovinami in pisarnami so koruzni nasadi, pod njimi pa trata, iz katere je najboljši razgled na avditorij, kjer je košarkaško igrišče in na deski s košem piše demokracija, svoboda in pravičnost in od koder

ob praznovanjih spregovori dobra vlada. Z leve strani se ob poti naprej spuščajo trgovina Che Guevara, sledi zadruga za prodajo lesa in nekaj drugih barak, nato pa ogromna zidana stavba, ki je bolnica. Spet druga uporna trgovinica, kjer na verandi postrežejo z najboljšo kavo; za njo pa najpomembnejše pisarne v školjki. Komisija za informiranje ima najbrž enega najlepših muralesov, na katerem so zrna koruze pobarvana in zastrta z balaclavo. Hiša dobre vlade ni najlepše prebarvana, je pa nedvomno najpomembnejša, saj se pred njenimi vrati zgrinja največ ljudi. Sledijo različne pisarne, kooperative za kavo še ena kooperativa žensk. Sledi avditorij Emiliano Zapata, pod njim cerkva, pa kolektiv z glasbeno produkcijo. Nekoliko stran od ceste, ki se spušča do igrišča, sta šoli, knjižnica in kampus -obe za otroke, ki prihajajo iz oddaljenih vasi. Poleg številnih sanitarij in kuhinj na prostem, cistern vode, pralnic na prostem itn. Školjko polnijo še barakice za začasno bivanje za upravljalce škojk. Nad cesto, ki pripelje iz San cristobala de las Casa v Oventik, pa je še ena nova šola primarija, z muralesom ženske z modrimi valovitimi lasmi, ki glavo do oči potaplja v knjigo. Poleg primarije je čevljarna, ki izdelke izvažajo tudi v Italijo in Nemčijo ...

Zapatistični projekt temelji na treh temeljnih stebrih, na izobraževanju, zdravstveni oskrbi in kolektivnem razvoju (Mexico solidarity network 2010).

6.3 Izobraževanje zapatistov

Kar bi radi v svetu, je povedati vsem vam, ki se upirate in borite na svoje načine v državah, da niste sami, da vas mi zapatisti, čeprav smo zelo majhni, podpiramo in bomo odkrili način, da vam pomagamo v vaših bitkah in poskušali govoriti z vami, da bi se naučili, saj je to, kar smo se zagotovo naučili, učiti se (Gregorčič 2003, 149).

Izobraževanje pri zapatistih temelji na praksi, izhaja iz boja, katerega del je tudi teoretska refleksija. Intuitivnost je posebnost zapatističnega izobraževanja, saj zapatistična intuicija s sabo ne nosi osvojitve države ter ne nosi končne in določajoče

strukture ali cilja ne za Chiapas, ne za Mehiko in ne za svet. Staroselci so svoj boj zastavili izključno na oblikovanju nove družbe, dostojanstva za ves svet ter na dejstvu, da ne nameravajo prevzeti oblasti (Gregorčič 2003, 149).

Izobraževanje je integralni del zapatističnega boja, kjer sta osnovna principa izobraževanja proizvajajoče izobraževanje in učeče učenje (Gregorčič 2003, 150).

Po mnenju zapatistov je izobrazba njihovih otrok temelj njihovega upora. Avtonomni šolski sistem, ki so ga izgradili, praviloma izvajajo promotorji izobrazbe. Mehiške učitelje so napodili z razlogom, ker so bili nezainteresirani za poučevanje njihovih otrok in so bili v te vasi premeščeni kazensko. Marksist in teolog Paolo Freir, brazilski teolog ima velik vpliv na šolski proces. Njegova pedagogika je usmerjena v socialno in politično usposabljanje. Gre za alternativno ali radikalno izobraževanje. Po besedah Freira naj bi se vsak nepismen človek naučil brati v pičlih štiridesetih urah, če tekst vsebuje njemu lasten političen pomen. To metodo uporabljajo zapatisti v svoji praksi izobraževanja, saj dajejo velik pomen opismenjevanju odraslih (Gregorčič 2003, 151).

Izobraževalni sistem temelji na usposabljanju staroselskih promotorjev izobraževanja, ki učijo v osnovni šoli njihov jezik in španski jezik. Nekateri od teh promotorjev vodijo mednarodne lingvistične šole, ki ponujajo predavanja v španščini in tzotzil. Študentom zaračunajo ekvivalenco 3-dnevne minimalne plače na teden za predavanja, nato še prostor in prenočitev s hrano, s sredstvi, namenjenimi za podporo učiteljskega programa za usposabljanje. Informacije o šoli so dostopne pri mehiški solidarnostni mreži, ki akreditira ameriške študente, ki bi se je radi udeležili. Skoraj vsaka zapatistična skupnost ima trenutno svojo osnovno šolo (Mexico solidarity network, 2010).

Kar se tiče izobraževanja, se večina truda usmerja v izgradnjo novih šol na področju, kjer šol ni bilo, in izboljšanje izobraževanja v vsakem pogledu. Odbori za šolstvo v sodelovanju s civilno družbo izdajajo priročnike in učbenike za opismenjevanje prebivalstva (Mexico solidarity network, 2010).

Pomembno je to, da se vztraja na vključevanju žensk oz. deklet v izobraževanje, ker so bile le-te tradicionalno prikrajšane pri tem vprašanju, vendar jim je sedaj omogočeno

hoditi v šole. Spolna diskriminacija je še vedno prisotna na zapatističnih teritorijih, kljub determiniranim akcijam in propagiranju ženskih pravic s strani komand EZLN (Mexico solidarity network, 2010).

Profesorji v šolah sprejemajo spremembe v šolskih programih, predpisanih s strani avtonomnih svetov, in se na ta način upirajo mehiški vladi. Pismenost in primarno izobraževanje sta slabo razširjena v Chiapasu, vendar v nekaterih regijah obstajajo tudi avtonomne srednje šole, v katere hodijo tako fantje kot punce. Izobraževanje je brezplačno, odbori za šolstvo pa se trudijo omogočiti svinčnik in beležko za vsakega učenca. Vse to funkcionira v pogojih siromaštva in neimetja, tehnične omejitve in pomankanje. Omeniti se mora tudi, da mehiška vlada dela vse, da zaustavi tovrstne avtonomne projekte.

Kulturo trudijo ohraniti tako, da se promovirajo projekti zaščite lokalnih jezikov in kulturne identite. Pri informiranju na različnih radijskih postajah se novice objavljajo v lokalnih jezikih. Razen novic in glasbe so na teh radijskih postajah pogosta navodila moškim, da spoštujejo ženske in njihove pravice. Ženske so poklicane, da organizirajo in zahtevajo svoje pravice.

6.4 Zdravstveni sistem

Enako je tudi sistem zdravstvene oskrbe fokusiran okoli usposabljanja staroselskih promotorjev zdravstvene oskrbe, ki prakticirajo zahodno medicino s tradicionalnim zdravilstvom. Regionalne klinike so situirane v Svetih dobre vlade, medtem ko lokalne klinike skrbijo za preventivo in nujne primere. Mehiška solidarnostna mreža zbira donirana zdravila za večje zapatistične klinike v Oventicu. Kompletan seznam zdravil je dosegljiv na MSN¹⁶ (Mexico solidarity network, 2010).

Na področju zdravstva se avtonomne skupnosti ne ustavljajo pri odpiranju novih klinik in lekarn, ki se odpirajo s pomočjo civilne družbe. Delajo tudi na izobraževanju zdravstvenih delavcev in promociji različnih kampanj, s katerimi se poskuša ljudi

¹⁶MSN-Mexico Solidarity Network.

poučiti o preventivni zdravstveni zaščiti. Potrebni so pomembni napor, da bi zdravstvena zaščita ostala brezplačna, tako v nekaterih klinikah ne zaračunavajo nasvetov zdravnikov, zdravil in operacij, če je to v zmožnosti same klinike (Mexico solidarity network, 2010).

Zdravstvene ustanove sprejemajo pomoč od različnih domačih in mednarodnih nevladnih organizacij, v njih pogosto tudi participirajo s svojim delom zdravniki in medicinske sestre. V ta projekt se vključujejo tudi študenti medicine iz različnih univerz po celi Mehiki, s tem da brezplačno delijo svoje storitve ter iz svojega žepa plačujejo za zdravila (Mexico solidarity network, 2010).

6.5 Kolektivni razvoj

Ekonomski razvoj je grajen kolektivno in temelji na kooperativnem modelu. Danes so najpomembnejša »coops« v kavni industriji in rokodelstvu. Mut Vitz je največja zapatistična kavna kooperacija. Locirana je v hribovskih regijah San Juan de la Libertad, vključuje 600 družin iz 26 skupnosti. Ustanovljena je bila leta 1997. Mut VITz proizvaja visoko kakovostno, organsko, v senci raslo kavo, katere večji delež je prodan za mehiško solidarnostno mrežo (Mexico solidarity network, 2010).

Mehiška solidarnostna mreža deluje s tremi ženskimi rokodelskimi kooperativami v hribovskih regijah (Mujeres por la Dignidad, Xulum Chon in Nixim Rosa). Mujeres por la Dignidad je največja in najstarejša kooperacija s 600 člani. Odločitve v vseh treh kooperacijah sprejemajo vsi člani, dobiček je razdeljen enakopravno (Mexico solidarity network, 2010).

Zapatizem se ne pretvarja biti model za nikogar, vendar je bil inspiracija za milijone ljudi po svetu. Medtem ko so konkretna implementacija avtonomije, kolektivna organizacija, samovlada in ponižno vladanje zasidrane v lokalnih kulturah unikatnih Chiapasu, ponuja zapatistično gibanje inspiracijo milijonom ljudi po svetu, ki gradijo svoje lokalne alternative neoliberalizmu (Mexico solidarity network, 2010).

7 Zaključek

Neoliberalizem kot ekonomska doktrina maksimizira vlogo trga, samoregulajočega mehanizma, prostega od državnih intervencij, kot glavnega regulatorja zagotovo vseh sfer družbenega življenja. Dokler se moč koncentrira v rokah nekaterih, koncept javne blaginje izginja. Pogloblja se jezik med siromašnimi in bogatimi, nemočnimi in močnimi. Hipotezo 1, da **svetovna ekonomska politika oz. neoliberalizem močno pogojuje življenje staroselcev v Chiapsu**, potrjujem, saj se zapatistični upor pojavi kot odgovor siromašnega prebivalstva na neoliberalno globalizacijo v sredini devetdesetih let v Mehiki.

Nič ni romantičnega v boju za preživetje in umiku iz brezupne revščine, v iskanju osnovnih pravic po delu, zemlji, izobraževanju, v iskanju človeškega dostojanstva. Tudi zapatisti imajo vojsko, vendar je njihova revolucija drugačna, njihov primarni cilj ni osvojiti oblast. Gibanje zapatistov je gibanje za pravičnost, je gibanje za življenje. V svetu, v katerem vlada potrošniška družba in je človek samo sredstvo za ustvarjanje presežka, je klic zapatistov po vstaji klic na pomoč. Pomagajte nam vsi, ki lahko, uprimo se grabežljivim rokam neoliberalne globalizacije, ki golta vse pred sabo, uprimo se brezobzirnem izkoriščanju in ohranimo svoje dostojanstvo. To je edino, kar še imamo, dostojanstvo. Ta družba je varna za velike korporacije, na njenem dvorišču se igrajo lastniki podjetij in vlade svetovnih velesil, igrajo pa se s preprostimi ljudmi, njihovimi ničvrednimi življenji, trgujejo z njimi in si ustvarjajo dobiček, da bi še bolj obogateli.

Vstaja zapatistov je torej več kot klic na pomoč, vstaja zapatistov je upor vseh nas v boju pred neoliberalistično politiko, problem ljudi v Chiapasu je naš problem, vsi imamo istega sovražnika.

Hipotezo 2, ki pravi, da so **zapatisti organizirali upor brez cilja prevzema oblasti, osrednji cilj njihovega upora so pravice in avtonomija avtohtonega prebivalstva, bistvo upora je pravica do osnovnega človekovega dostojanstva, preživetja**, potrjujem.

Koncept avtonomije je osreden zapatizmu. Avtonomija je razumljena kot gradnja sveta, v katerem imajo prostor vsi svetovi. Pomeni spoštovanje tradicij in običajev z decentralizacijo moči na raven skupnosti.

Zapatisti gredo naprej, ne želijo vladati, želijo živeti. Živeti na svoji zemlji, delati za svoje preživetje, se izobraževati, imeti pravice kakor svaka demokratična družba. Zapatisti ne obsojajo, želijo samo spremeniti svet. V svetu, kot ga poznamo danes, ni prostora za uboge, drugačne, revne, brezpravne, brezdomne. Ta svet je velikodušen do tistih, ki imajo in hočejo več. Svet, ki ga želijo zapatisti, je svet mnogoterih svetov, je svet za vse, v tega pašejo vsi, ne glede kaj so, kaj delajo in kako. Mogoče ravno to zveni romantično, ideja o svetu, kjer bi vsi skupaj lahko živeli, ta podoba nove družbe, družbe družb. Družba za ljudi z dostojanstvom. Mogoče.

Hipotezo 3, ki pravi da **je zapatizem atipična revolucija, gre za revolucijo nove vrste, genealogijo gibanja**, prav tako potrjujem.

Zapatizem je atipična revolucija. Tukaj ne gre za klasično revolucijo, ki obrne politično elito in vzame oblast v svoje roke, saj bi to pomenilo, da bi morali postati isti kot oni, ki so nas izkoriščali. Ostali bi na istem, spremenila bi se samo ideologija.

Kakor je neoliberalizem globaliziral svet, tako so se tudi kriki iz Lakadonskega pragozda razširili po svetu. Da bi se lahko borili proti vseomogočemu sovražniku moramo biti slišani, nas morajo ljudje poznati. Čas tipičnih revolucij je minil. Povožil jih je čas. Sedaj je svet drugačen, upreti se je treba drugače.

Zahvala velja računalnikom in tehnični revoluciji, da finančni trgi delujejo iz svojih pisarn in ne odgovarjajo nikomur razen samim sebi ter vsiljujejo svoje zakone in pogled na svet, na celoten planet. Globalizacija je zgolj totalitarni podaljšek logike finančnih trgov na vse aspekte življenja. Medtem pa živi devet desetih prebivalstva kot razdrobljeni koščki, ki ne pristajajo.

8 Literatura

Affinityproject.org. Dostopno prek: <http://affinityproject.org/> (20. oktober 2010).

Arendt, Hannah. 2003. *Izvori totalitarizma*. Ljubljana: Študentska založba.

Bezjak, Simona. 2003. *Politika v času globalizacije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Beznec, Barbara. 2004. *Novi globalni red - od imperializma do imperija*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Chomsky, Noam. 2003. *¡YA BASTA! - Ten years of the zapatista uprising: Foreword: »Chiapas: Symbol of Resistance«*. Ljubljana: Študentska založba.

--- 2005. *Profit pred ljudmi*. Ljubljana: Založba Sanje.

Dufourmantelle, Anne. 2005. *Vrnitev: biopolitični besednjak: pogovori z Anne Dufourmantelle*. Ljubljana: Študentska založba.

Dominguez, Ricardo. 2008. *Digital Zapatismo*. Dostopno prek: <http://www.thing.net/~rdom/> (1. september 2010).

Dowdell, Kelly. 2005. Zapatistična avtonomija: alternativni model samorazvoja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33 (222). 191-199.

EZLN. 2005. Šesta deklaracija iz Lakadonskega pragozda. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33 (222).

Goldberg, Ivan. 2002. *Institute for advanced study of Information Warfare*. Dostopno prek: <http://www.psycom.net/> (20. september 2010).

Gregorčič, Marta. 2005. Caracol-pu"y-školjka: Nekaj značilnosti organiziranja, razvoja, boja in izobraževanja v zapatističnih skupnosti. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33 (222). 134-158.

--- 2006. *¡Alerta roja! /Teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana: Študentska založba.

Hardt, Michael in Antonio Negri. 2003. Imperij. Ljubljana: Študentska založba.

--- 2005. *Multituda: vojna in demokracija v času imperija*. Ljubljana: Študentska založba.

Harvey, Neil. 1998. *The Chiapas Rebellion: the struggle for land and democracy*. Durham: Duke University Press.

Holloway, John (2002): Capital&Class#78: Polemic: Zapatismo and the Social sciences.

--- 2005. *Spreminjajmo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.

--- in Eloina Pelaez. 1998. *Zapatista! Reinventing revolution in Mexico*. London: Pluto Press.

Klein, Naomi. 2003. *¡YA BASTA! Ten years of the Zapatista uprising. Foreword: The unknown icon*. Ljubljana: Študentska založba.

--- 2003. *Ograde i prozori*. Zagreb: V.B.Z.

--- 2004. *NO logo*. Ljubljana: Maska.

--- 2007. *Globalization*. Dostopno prek: <http://www.learntoquestion.com/seevak/groups/2007/sites/klein/index.html> (15. september 2010).

--- 2009. *Doktrina Šoka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kurnik, Andrej. *V iskanju proletarske neodvisnosti: Kriza in možnost razklenitve kapitalističnega razmerja*. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/> V-iskanju-proletarske-neodvisnosti (1. september 2010).

--- 2002. *Aquí estamos. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33 (222). Ljubljana: Študentska založba.

--- 2005. *Biopolitika: novi družbeni boji na horizontu*. Ljubljana: Sofia.

Kvaternik, Ines. 1999. Primer vojskovanja staroselskih populacij: kmetov iz Chiapasa in Yanomamov. *Teorija in Praksa* 36(5). 776-787.

Libcom.org. A Commune in Chiapas? Mexico and the Zapatista Rebellion, 1994-000. Dostopno prek: <http://libcom.org/> (1. september 2010).

McChesney, Robert W. 2005. Uvod (1998). V *profit pred ljudmi: neoliberalizem in globalna ureditev*, ur. Noam Chomsky. Ljubljana: Založba Sanje.

Mexico solidarity network. Dostopno prek: <http://www.mexicosolidarity.org/> (1. september 2010).

Navarro, Luis Hernández. 2004. *Zapatismo Today and Tomorrow*. Dostopno prek: <http://www.organicconsumers.org/chiapas/zapatismo.cfm> (1. september 2010).

Neoliberalism. Dostopno prek: <http://www.wordiq.com/> (20. september 2010).

Njetwork.org. Revolucija se je že začela. Dostopno prek: <http://www.njetwork.org/> Revolucija-se-je-ze-zacela (20. september 2010).

Olesen, Thomas .2005. *International Zapatismo: the construction of solidarity in the age of globalization*. London: Palgrave.

Peit14121951. 2009. *Economic Impact of Globalization on China's Economy*. Dostopno prek: http://www.bukisa.com/articles/92710_economic-impact-of-globalization-on-chinas-economy#ixzz0mDFFkEra (1. september 2010).

Pikalo, Jernej .2003. *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Sophia.

Poročilo s predavanja dr. Žige Vodovnika. Dostopno prek: http://www.polituss.si/polituss/index.php?option=com_content&task=view&id=260&Itemid=74 (1. september 2010).

Radiozapatista. Dostopno prek: <http://www.radiozapatista.org/> (1. september 2010).

Revolucija se je že začela (Intervju z Johnom Hollowayem in Tonijem Negrijem). Dostopno prek: <http://www.njnetwork.org/Revolucija-se-je-ze-zacela> (1. september 2010).

Rider,Nick. 2009. *Visiting the Zapatistas*. Dostopno prek <http://www.newstatesman.com/travel/2009/03/zapatistas-mexican-san-oventic> (1. september 2010).

Rus, Jan, Rosalva Aida Hernandez Castillo in Shannan L. Mattiace. 2003. *Mayan lives, Mayan utopias: the indigenous peoples of Chiapas and the Zapatista rebellion*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Schools for Chiapas. Dostopno prek: <http://www.schoolsforchiapas.org/> (1. september 2010).

Terčelj, Marija Mojca. 2007. *Med subverzivnostjo in karizmo*. Dostopno prek: http://www.zrs.upr.si/EN/Zaloznistvo/acta/Acta15_2007_1/tercelj.pdf (1. september 2010).

The glade of the revolution. Dostopno prek: <http://www.ucl.ac.uk/~ucahcjm/cjgm/mvm.html> (1. september 2010).

The New Government Provocation Against Zapatismo. Dostopno prek: <http://www.narconews.com/Issue54/article3129.html> (1. september 2010).

Treanor, Paul (2005) *Neoliberalism: origins, theory, definition*. Dostopno prek: <http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/neoliberalism.html> (20.9.2010).

Virno, Paolo. 2003. *Slovnica mnoštva: k analizi oblik sodobnega življenja*. Ljubljana: Krt.

Vodovnik, Žiga. 2004. *¡Ya basta!: ten years of the Zapatista uprising: writings of subcomandante insurgente Marcos*. Ljubljana: Študentska založba.

Zadnikar, Darij. 2004. Kronika radostnega uporništva. V John Holoway: *Spreminjajmo svet brez boja za oblast*, 201-225. Ljubljana: Študentska založba.

Zapatismo and the emergence of indigenous feminism. Dostopno prek: <http://www2.fiu.edu/~hudsonv/HernandezCastillo.pdf> (1. september 2010).

Zapatismo. What the EZLN is Fighting For. Dostopno prek: <http://flag.blackened.net/revolt/mexico/comment/why.html> (1. september 2010).